

Susanna VIRTANEN (Debrecen/Helsinki)

Informaatorakenteen vaikutus suoran objektin merkintään mansin itämurteissa

1. Johdanto

Artikkelini päämääränä on luoda kattava kuvaus semanttista transitiivisuutta ilmaisevista rakenteista mansin kielen itämurteissa, keskittyen erityisesti suoran objektin merkinnässä tapahtuvaan vaihteluun. Vaikka aihetta tai sen osa-alueita onkin aiemmin sivuttu useissa kielitieteellisissä julkaisuissa, kattavaa tutkimusta nimenomaan itämansin transitiivisuuden ilmaisemisesta kokonaisuutena ei ole toistaiseksi julkaistu. Tähän saakka aihetta koskeva tieteellinen tieto on ollut ennen kaikkea pirstaleista yksittäisten morfologisten elementtien ja niiden käytön esittelyä kielioppikirjoissa ja krestomatiaoissa. Tutkimukseni on tarkoitus täyttää tämä eksaktin tiedon puute mansin kielen itämurteiden rakenteen tuntemuksessa ja luoda aiheesta kattava esitys modernin kielitieteen menetelmin.

Mansin kieltä puhutaan Hanti-Mansian autonomisessa piirikunnassa Länsi-Siperiassa. Kieli jakaantuu neljään päämurteeseen: pohjoiseen, läntiseen, eteläiseen ja itäiseen, joista enää pohjoiset murteet ovat käytännössä elossa. Itämurteet ovat hiipuneet jo joitain vuosia tai vuosikymmeniä sitten. Jatkossa puhun itämansista yhtenä käsitteenä, mutta käytännössä mansin itämurteita on neljä: Ylä-Konda, Keski-Konda ja Ala-Konda sekä Jukonda. Näistä kolmea ensimmäistä on puhuttu Konda-joen ylä-, keski- ja alajuoksulla, Jukondan murretta taas Jukonda-joen suistossa. Oma aineistoni edustaa Keski-Kondaa, ellei toisin mainita. Mansin itämurteita ja niiden rakennetta on yleensäkin käsitelty alan kirjallisuudessa verrattain vähän: mansin kieltä koskeva tutkimus on keskittynyt pohjoismurteisiin, joille on luotu kirjakieli ja joilla lähes kaikki mansin kirjallinen kulttuuri on toteutettu. Itämurteille ei ehditty laatia virallista kirjakieltä ennen murteiden täydellistä katoamista.

Mansin kielessä semanttista transitiivisuutta ilmaisevia morfologisia elementtejä on runsaasti, eikä niiden kaikkien käyttöä ole vielä tutkittu tyhjentävästi. Semanttista transitiivisuutta ilmaistaan sekä verbintaivutuksella että sijaintaivutuksella. Verbien osalta ilmiöön osallistuvat kaikissa murteissa sekä aktiivin subjekti- ja objektikonjugaatio että passiivi, sijaintaivutuksen osalta osassa murteita akkusatiivi. Subjektikonjugaatio on verbien tunnusmerkitön taivutuskategoria, jonka päätteillä ilmaistaan subjektin lukua ja persoonaa: subjektikonjugaatio esiintyy yksipaikkaisten verbien yhteydessä sekä kaksi- ja kolmipaikkaisten verbien yhteydessä ennen kaikkea (mutta ei ainoastaan) silloin kun suora objekti on morfologisesti merkitsemätön. Myös nominien omistusliitteillä on oma roolinsa transitiivisuuden ilmaisemisessa.

Pyrin luomaan selkeän kuvan mainittujen muotokategorioiden vaihtelusta keskittyen aktiivirakenteissa tapahtuvaan suoran objektin merkinnän vaihteluun: suora

objekti voi olla morfologisesti merkitsemätön, siihen voidaan viitata verbin objekti-konjugaation päätteellä tai se voidaan verbintaivutuksen ohella merkitä akkusatiivin päätteellä tai omistusliitteellä. Mainittuja morfologisia elementtejä on kuvattu mm. Kulosen (nyk. Forsberg) teoksessa *Itämansin kieliooppi ja tekstejä* (2007), joka on ensimmäinen itämurteille luotu kattava kieliooppi. Kulonen on jo aiemmin väitöskirjassaan (1989) käsitellyt niin ikään transitiivisuuden ilmaisemiselle tärkeää passiivirakennetta koko obinugrilaisten kielten piirissä ja korostaa, että mansin passiivi on aktiiville käänteinen kategoria, jolla on hyvin aktiivinen luonne (Kulonen 1989: 70–73, 286–287). Passiivin ja aktiivin välinen vaihtelu on pragmaattisesti motivoitunutta, eikä siihen liity muutoksia toiminnan semanttisessa luonteessa. Tästä syystä passiivi liittyy kiinteästi omaan tutkimukseeni, joskin passiivin osalta esittelen vain sen, milloin passiivin käyttö on tarpeellista, puuttumatta passiivirakenteiden käyttöön detaljitasolla.

Tutkimukseni pääpaino on eri rakenteiden vaihtelussa ja vaihtelun syissä, joita on aiemmin tutkittu jonkin verran itämansille läheisten kielivarianttien osalta. Skribnik (2001) on tarkastellut verbien objektikonjugaation, datiiivinsiirron ja passiivin käyttäytymistä mansin pohjoismurteissa ja todennut kaikkien mainitun kolmen morfologisen kategorian käytön määräytyvän informaatorakenteen mukaan. Myös Nikolaevan (2001) näkökulma on informaatorakenteellinen: hän esittelee suoran objektin paikalla esiintyvän sekundaaritopiikin mansin lähimmässä sukukielessä hantissa. Havas (2008) puolestaan on tehnyt suoran objektin merkinnästä yleis-suomalais-ugrilaisen vertailun.

Vaikka yhtäläisyyksiä murteiden ja lähisukukielten välillä onkin paljon, mansin itä- ja pohjoismurteet myös eroavat toisistaan monella tavoin, eikä pohjoismurteiden perusteella voi tehdä suoria päätelmiä itämurteiden rakenteesta. Yksi huomattava ero on akkusatiivin puuttuminen pohjoismurteista, mikä on objektimerkinnän kannalta hyvin oleellinen eroavaisuus. Näin ollen itämansin tilanne on kartoitettava yksityiskohtaisesti itämansista kerätyn aineiston turvin. Pohjoismurteiden tai lähimmän sukukielen tutkimuksessa saatu tieto antaa suuntaa siitä, millainen itämurteiden rakenne voi olla, mutta tarkempi kartoitus on tehtävä itämurteista itsestään käsin. Tähän haasteeseen tutkimukseni pyrkii vastaamaan: tarkoitukseni on paitsi tehdä selkeä kartoitus itämansin transitiivisuuden ilmaisimista myös verrata obinugrilaisten kielten eri variantteja keskenään ja nostaa nimenomaan itämansi niiden joukosta omaksi kokonaisuudekseen.

Luvussa 2 esittelen tutkimusaineiston, sen keruumenetelmät sekä tiettyjä aineistoon liittyviä ongelmakysymyksiä. Luvussa 3 käsittelen tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia ja luvussa 4 transitiivisuuden käsitettä erityisesti mansin kielen näkökulmasta. Aineistoanalyysin ja tutkimustulokset olen koonnut lukuun 5, ja luvussa 6 on yhteenveto tärkeimmistä tutkimustuloksista ja mahdollisesta lisätutkimusten tarpeesta.

2. Tutkimusaineisto

Mansit ovat edustaneet ja edustavat edelleen luonnonläheistä ja kirjasisivistyksen sitomatonta kulttuurimuotoa. Mansien sivistyskieli on tarpeen vaatiessa ollut venäjä, eikä suurta tarvetta mansinkieliselle dokumentaatiolle ole syntynyt, tai se on poliittisista syistä estetty. Itämansin viimeisetkin puhujat ovat kuolleet joitain vuosia tai vuosikymmeniä sitten, joten elävää aineistoa ei ole saatavilla, eikä tallennettua kirjallista tai äänimateriaalia ole kovinkaan runsaasti. Kyseisille murteille ei ehditty luoda kirjakieltä standardeineen niiden eläessä. Kieltä on tallennettu ja analysoitu kirjallisessa muodossa lähinnä tieteen käyttöön. Kulonen (2007) julkaisi itämansin kieliopin tässä luvussa esiteltujen aineistojen perusteella vasta itämurteiden hiivuttua.

Tästä syystä tutkimukseni pääasiallisena lähteenä toimii Kanniston vuosina 1901–1905 keräämä kansanrunouskokoelma *Wogulische Volksdichtung*¹, joka koostuu kuudesta tekstiosasta (I–VI) ja sanasto-osasta (VII): I *Texte Mütischen Inhalts* (Mytologisia tekstejä); II *Kriegs- und Heldensage* (Sota- ja sankaritari-noita); III *Märchen* (Satuja); IV *Bärenlieder* (Karhulauluja); V *Aufführungen beim Bärenfest* (Johdatus karhunpeijaisiin); VI *Schicksalslieder* (Kohtalolauluja); VII *Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI* (Niteiden I–VI sanasto). Folkloristiselta kannalta otos on varsin kattava ja tekstilajien variaatio laaja, mutta kielitieteellisesti aineisto asettaa tiettyjä rajoituksia.

Myös Munkácsi keräsi mansien kansanrunouskokoelman 1800-luvun kenttämatoillaan (Munkácsi 1892a, 1892b, 1893, 1896). Kyseisessä kokoelmassa kuitenkin itämurteiden osuus on verrattain suppea, enkä ole katsonut sen tuovan merkittävää lisää aineistooni.

Kanniston kokoelmasta löytyy yhteensä 74 mansin itämurteilla kirjoitettua tekstiä, joiden laajuus on yhteensä noin 720 sivua. Näistä olen käynyt läpi sivumäärältään noin 50 % eli niteet I, III ja IV kokonaan sekä niteen II osittain: yhteensä noin 50 erillistä tekstiä. Näin ollen aineistossani on edustettuna sekä monentyyppistä proosaa että lyriikkaa. Olen lukenut mainitut tekstit läpi alusta loppuun ja poiminut niistä kaikki transitiivisuutta semanttisessa mielessä (transitiivisuuden käsitteestä tarkemmin luvussa 4) ilmaisevat lausekkeet: koko aineistoni kattaa n. 1200 lause-esimerkkiä. 85 % aineistosta on aktiivi- ja 15 % passiivilauseita. Koko aineistosta (aktiivi- ja passiivilauseet yhteensä) 83 % on kaksipaikkaisia ja 17 % kolmipaikkaisia rakenteita. Tässä yhteydessä siis määrittelen transitiivisuuden nimenomaan semanttisin kriteerein, jolloin transitiivilauseita edustavat muutkin kuin suoran objektin sisältävät aktiivilauseet.

Tutkimuksen eri analyysivaiheita varten olen jaotellut aineistoesimerkit paitsi em. lausetyyppien mukaan myös sen mukaan, mitä morfologisia elementtejä aktiivilauseen suoran objektin merkitsemiseen on käytetty. Oman ryhmänsä muodostavat merkitsemättömät suorat objektit, ts. lauseet, joissa verbi taipuu subjektikonjugaatiossa

---

1. Esimerkkilauseiden yhteydessä kokoelman osiin tullaan viittaamaan lyhenteellä WV: WV I, WV II jne.

ja nominiobjekti on nominatiivimuotoinen. Objektikonjugaation sisältämät lauseet olen edelleen jaotellut kolmeen alaryhmään: 1) nolla-anaforan sisältäviin, 2) objektikonjugaation lisäksi akkusatiivin sisältäviin sekä 3) objektikonjugaation lisäksi omistusliitteen sisältäviin. Näiden suurifrekvenssisten ryhmien lisäksi on pienempiä marginaalisia ryhmiä kuten subjektikonjugaation ja omistusliitteen sisältävät lauseet sekä objektikonjugaation yhteydessä esiintyvät nominatiivimuotoiset objektit.

Koska olen toteuttanut tutkimuksen ensi sijassa sata vuotta sitten kerättyjen kansanrunousaineistojen turvin, aineisto tuo toisinaan eteen kysymyksiä, jotka vaativat tiedon vahvistamista tai selventämistä muista lähteistä. Tuolloin vaihtoehdoiksi on jäänyt pyrkiä hyödyntämään muita vastaavia tekstilähteitä tai etsiä vertailuaineistoa niistä murteista, joista elävää materiaalia vielä saa. Tällainen työskentelymuoto luonnollisesti luo tietyt rajat päätelmien luotettavuudelle, mutta tutkimus on toteutettu niin monipuolisen aineiston turvin kuin mahdollista. Haasteita asettaa myös tekstien myyttinen luonne. Vaikka myyttisetkin tarinat kuvaavat arkipäivän asioita, selkeää arkipäivän keskustelukieltä on aika vähän. Lisäksi jatkuva yliluonnollisten tai mytologisten hahmojen kuvaaminen tekee myös tekstin ymmärtämisen paikoin hankalaksi. Tarinoiden kertojat ovat eläneet sekä elämän konkreettisten puitteiden että henkisen ja uskonnollisen kulttuurin kannalta vahvasti erilaisessa maailmassa kuin tulkitsijansa sata vuotta myöhemmin. Näin ollen lauseen konkreettisen sisällönkin ymmärtäminen on välillä vaatinut kulttuuriseikkoihin tutustumista.

Seuraavissa luvuissa esitetyt aineistoesimerkit on alkuperäisissä Kanniston teoksissa kirjoitettu suomalais-ugrilaisella tarkekirjoituksella (FUT). Sittemmin aineisto on muunnettu Kulosen kehittämälle itämansin kieleen soveltuvalla ortografialle (ks. Kulonen 2007: 9–10).

3. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Tutkimukseni perustuu informaatorakenteelliseen analyysiin ja sen osalta ennen kaikkea Lambrechtin (1994) näkemyksiin ja terminologiaan. Lisäksi olen soveltanut *Differential Object Marking* -ilmiötä (DOM) (ks. Aissen 2003, Bossong 1985), joka on sovellettavissa yhteen informaatorakenteen tarkastelun kanssa. Nämä kaksi lähestymistapaa täydentävät toisiaan muodostaen yhdessä koherentin kuvauksen koko aiheesta. Mansin itämurteet edustavat DOM-kieltä, jossa viitetekijänä toimii informaatorakenne. DOM-ilmiötä käsitellään luvussa 3.1 ja Lambrechtin näkemyksiä informaatorakenteesta luvussa 3.2.

3.1. Differential Object Marking (DOM)

Differential Object Marking (sittemmin: DOM) koskee kieliä, joissa vain osa suorista objekteista on eksplisiittisesti merkitty ja merkintätapoja voi samassa kielessä olla useita (ks. esim. Bossong 1985). Suora objekti voi eri kielissä olla merkitty tai merkitsemätön erilaisten viitetekijöiden mukaan, jotka vaihtelevat kielikohtaisesti. Tyypillisiä tekijöitä ovat mm. elollisuus, määräisyys, topikaalisuus ja affektiivisuus.

Aissen (2003) on erityisesti nostanut esiin kaksi tekijää: elollisuuden ja määräisyyden. Aissenin mukaan yksi objektinmerkinnän perusfunktio on erottaa objekti subjektista: tyypillinen subjekti on määräinen ja elollinen, jolloin määräiset ja elolliset objektit on merkittävä eksplisiittisesti. Mitä elollisempi ja määräisempi objekti on, sitä todennäköisemmin se on merkitty. Kaikissa kielissä subjekti ei kuitenkaan ole selvästi määriteltävä käsite, joten teoriaa ei voida soveltaa mihin hyvänsä kieleen. Aissenin näkemysten mukaan elollisuus ja määräisyys muodostavat kumpikin oman universaalien jatkumonsa (ks. taulukko 1).

Elollisuus:	ihminen → muu elollinen → eloton
Määräisyys:	pronomini → erisnimi → määräinen → epämääräinen spesifi → epäspesifi

Taulukko 1. Elollisuus- ja määräisyshierarkiat (Aissen 2003: 7).

On täysin kielikohtaista, mistä kohtaa jatkumoa kaikki objektit ovat merkittyjä, mutta kaikissa kielissä, jotka noudattavat näitä viitehierarkioita, jostain kohtaa jatkumoa löytyy piste, jonka edellä kaikki suorat objektit ovat merkittyjä ja jälkeen kaikki merkitsemättömiä. Jossain kielessä voi elollisuus korostua merkittyjen joukossa, jossain taas määräisyys. Nämä kaksi jatkumoa siis kohtaavat toisensa yksittäisessä objektimuodossa niin, että molemmat viitetekijät osaltaan vaikuttavat siihen, onko tietty yksittäinen objekti merkitty vai ei.

Elollisuus- ja määräisyshierarkioiden lisäksi objektin merkitseminen tai merkitsemättä jättäminen voi DOM-kielissä perustua myös muihin viitetekijöihin kuten esim. topikaalisuuteen (ks. luku 3.2). Mm. Nikolaeva (2001), Dalrymple ja Nikolaeva (2011) ja Escandell-Vidal (2009) ovat kuvaneet topikaalisuuteen perustuvaa DOM-järjestelmää yksittäisissä kielissä. Topikaalisuuden merkitystä universaalilla tasolla on korostanut myös Iemmolo, joka johdattelee myös semanttiset ominaisuudet kuten elollisuuden topikaalisuudesta johtuviksi (Iemmolo 2010/2011: 271). Samalla hän esittää elollisuuteen ja määräisyyteen perustuvien järjestelmien olevan itse asiassa topikaalisuuteen perustuvien järjestelmien kieliopillistumia (mts. 130–133, 269–270) eikä hyväksy lähtökohtaa, jossa objektin merkinnän perusfunktio olisi erottaa subjekti ja suora objekti toisistaan (mts. 3).

Uralilaisten kielten piirissä DOM on tyypillinen piirre, vaikkei kyseistä termiä ja teoriaa niiden yhteydessä yleensä ole mainittukaan. Esim. suomen kielessä suoran objektin merkintään käytetään sekä akkusatiivia että partitiivia ja vaille eksplisiittistä

merkintää jäävät ne objektit, joiden kanssa samassa lauseessa ei ole erillistä subjektiä (imperatiivi, passiivi, tietyt infinitiivirakenteet). Useimmissa uralilaisissa kielissä vain osa suorista objekteista merkitään: edellä mainitun lisäksi esim. virossa, mordvassa, komissa, saamessa ja kaikissa samojedikielissä. Yhteinen akkusatiivin pätee palautuu kantauraliin, mutta siitä huolimatta osa objekteista on ollut morfologisesti merkitsemättömiä (Havas 2008: 2). Noin puolet kielikunnan kielistä edustaa tyyppiä, jossa myös merkitsemätön objekti voi esiintyä finiittiverbin yhteydessä (mts. 3). Kielikunnan sisällä siis systeemi ei ole yhtenäinen, vaan DOM ilmenee eri kielissä eri tavoin.

Komissa elollisuus- ja määräisyshierarkia vaikuttavat suoran objektin sijamerkintään, mutta viimeistään dativiobjektien olemassaolo todistaa, etteivät nämä viitetekijät yksin riitä selittämään tilannetta (Klumpp 2008: 218). Näin ollen Klumpp onkin päätenyt ratkaisuun, jossa järjestelmä perustuu topikaalisuuteen, ja suoran objektin roolissa reaalistuu toiseksi topikaalisiin argumentti (mts. 218). Tundranenetsissä taas suora objekti merkitään aina akkusatiivilla, mutta verbi taipuu toisissa tilanteissa subjekti- ja toisissa objektikonjugaatiossa: verbintaivutuskategoria määräytyy informaatorakenteen roolien mukaan (Dalrymple & Nikolaeva 2011: 131).

Kuten useimmissa uralilaisissa kielissä, myöskään mansissa elollisuus- ja määräisyshierarkioilla ei aineistoni valossa ole vaikutusta suoran objektin merkintään, kuten johdantoluvussa kuvailin. Perinteisesti määräisyyttä on pidetty mansin kielessä objektinmerkintään vaikuttavana tekijänä (ks. esim. Kálmán 1989, Kulonen 2007).² Kuten mm. Lambrecht (1994: 79–87) kuitenkin toteaa, määräisyys on muotoon perustuva ominaisuus, joka ei aina vastaa kognitiivista ennakoitavuutta tai tunnistettavuutta. Nikolaeva (1999, 2001) kuvaa topikaalisuuteen perustuvaa suoran objektin merkintää mansin lähimmässä sukukielessä hantissa ja lähtee liikkeelle usean topiikin problematiikasta.

Mansi on kieli, jossa selkeää määräisyyden kategoriaa kuten määräisiä artikkeleita ei edes ole. Sekä tämän tiedon että luvussa 5 esittelemäni aineiston perusteella voidaan todeta, objektinmerkintä perustuu nimenomaan topikaalisuuteen, jonka teoreettinen tausta on esitelty tarkemmin luvussa 3.2. Ryhmiteltyäni omat aineisto-esimerkkini elollisen ja elottoman suoran objektin omaaviin lauseisiin saatoinkin todeta, että molemmissa ryhmissä n. 60 % objekteista oli morfologisesti merkitsemättömiä ja n. 40 % merkittyjä. Aineistoni ei osoita minkäänlaisia todisteita elollisuuden vaikutuksesta suoran objektin merkintään, mikä on myös luvun 5 aineistoesimerkeillä todennettu.

---

2. Mansin kielestä puuttuu morfologinen määräisyyden kategoria, joten puhtaasti formaali määrittely ei ole mahdollinen. Määräisyys koskee käsitteitä, jotka puhuja arvioi vastaanottajalle ennestään tutuiksi. Määräisyyden ja topikaalisuuden käsitteet kohtaavat tietyiltä osin, mutta kyse on kahdesta eri lähtökohdasta. Määräisyys on tunnistettavuutta yleensä, topikaalisuus taas koskee käsitteen tunnistettavuutta ja aktivoitua roolia kyseisessä diskurssikontekstissa sekä käsitteen asemaa lauseen kognitiivisena alkupisteenä.

3.2. Informaatorakenne

Informaatorakenteella tarkoitetaan tuotetun puheen leksikaalis-kieliopillista rakentumista sen perusteella, kuinka puhuja olettaa kuulijan suhtautuvan välitettyyn informaatioon (Lambrecht 1994: 6). Puhujalla on tietty ennako-oletus siitä, mikä on kuulijan kannalta vanhaa ja mikä uutta informaatiota, ja puhuja rakentaa viestinsä sen mukaan. Se, kuinka paljon informaatorakenne viime kädessä vaikuttaa pintarakenteeseen, vaihtelee kielikohtaisesti. Typologisesti katsottuna informaatorakenne eli eri tunnistettavuusasteiden (ks. taulukko 2) merkintä voi ilmetä eri kielissä eri tavoin, esim. pääluokan vaihtumisena kuten englannissa (1) tai sanajärjestyksenä kuten suomessa (2):

- (1) a. *John repaired the car.*
 b. *The car was repaired by John.*
- (2) a. *Ville korjasi auton.*
 b. *Auton korjasi Ville.*

Englannin kielen esimerkissä (1) pääluokka vaihtuu aktiivista (a) passiiviin (b), kun uutena informaationa ei toimikaan auto (a) vaan John (b). Suomessa (2) taas lauserakenne säilyy aktiivisena, mutta muutos tapahtuu sanajärjestyksessä, niin että molemmissa tapauksissa uusi informaatio mainitaan viimeisenä.

Tarkoitteen uutuutta tekstuaalisella ja tilannetasolla on mitattu **tunnistettavuus**-käsitteen avulla (engl. *identifiability*). Lambrechtin mukaan tunnistettavuus eroaa esim. definiittisyyden käsitteestä siinä, että definiittisyys eli määräisyys on määritelty morfologisin perustein, kun tunnistettavuudessa taas on kyse kognitiivisista ominaisuuksista. Esim. kaikki määräisellä artikkelilla merkityt elementit eivät sovi samaan tunnistettavuuden kategoriaan. (Lambrecht 1994: 79–87.)

Lambrecht liittää tunnistettavuuteen tiedon aktiivisuuden eri tasot: tututkin käsitteet ovat ihmisen tietoisuudessa enemmän tai vähemmän aktiivisena tietona riippuen siitä, kuinka äskettäin ne ovat olleet esillä keskustelussa (Lambrecht 1994: 93–94). Esim. pronomiinilla *hän* voi viitata vain henkilöön, joka on juuri ollut keskustelun keskiössä: jos keskustelun kohteeksi nostetaan uusi henkilö, edelliseen ei enää voi suoraan viitata persoonapronominilla (mts. 94–96). Pronomini on universaalisti tyypillinen tapa **aktivoida** äskettäin keskustelunaiheena ollut käsite. Myöhemmissä luvuissa tulen moneen kertaan havainnollistamaan, kuinka myös verbintaivutus toimii mansin kielessä aktivoivana konstituenttina.

Lambrecht esittelee tunnistettavuuden seitsenportaisena asteikkona (taulukko 2):

1. tunnistamaton, kokonaan uusi (<i>unidentifiable, brand-new</i>) ³
2. tunnistamaton ankkuroitu (<i>unidentifiable anchored, brand-new anchored</i>)
3. ei aktiivinen, ei käytössä (<i>inactive, unused</i>)
4. tekstuaalisesti saavutettava (<i>textually accessible</i>)
5. tilannetasolla saavutettava (<i>situationally accessible</i>)
6. pääteltävä (<i>inferentially accessible</i>)
7. aktiivinen, annettu (<i>active, given</i>)

Taulukko 2. Tunnistettavuusasteikko (Lambrecht 1994: 109).

Tunnistamaton tarkoite voi siis olla kokonaan tunnistamaton tai johonkin tunnettuun kohteeseen ”ankkuroitu” eli sen kautta pääteltävissä. Lisäksi tunnistettavakin tarkoite voi olla sillä hetkellä aktivoimaton, poissa käytöstä. Tekstuaalisesti tai tilannetasolla saavutettavat tarkoitteet ovat juuri olleet läsnä keskustelussa, mutta niitä ei voi palauttaa keskusteluun pelkällä pronominaalisella viittauksella. Aktiivisia tarkoituksia ovat mm. ne, joihin viitataan persoonapronominilla: ne ovat keskeisellä sijalla myös kielenulkoisessa maailmassa. (Lambrecht 1994: 109–111.)

Informaatorakennetta on perinteisesti tarkasteltu kaksijakoisen **topiikki–fokus**-opposition pohjalta: lauseessa on kuulijalle tuttua informaatiota (topiikki), josta annetaan lisää tietoa (fokus). Tyypillistä on, että vanha ja tunnettu informaatio on morfologisesti merkittävä, kun taas uusi, ennalta tuntematon informaatio ei saa eksplisiittistä merkintää. Tähän kahtiajakoön nojaa myös oma tutkimukseni. Seuraavassa alaluvussa 3.2.1 esittelen topiikin ja fokuksen käsitteet lyhyesti.

Informaatorakenteen analyysiä usein käytetään enemmän keskusteluaineiston kuin kansanrunoustekstien tulkintaan, mikä asettaa tiettyjä haasteita oman aineiston tulkinnalle. Petrova ja Solf (2009) ovat pohtineet informaatorakenteen tutkimusta historiallisissa teksteissä ja luoneet omaan aineistoonsa sopivan järjestelmän kuvata informaatorakennetta pelkän kirjallisen materiaalin perusteella: tässä mallissa topiikki–fokus-kahtiajako on hylätty, ja sen sijaan konstituentteja kuvataan jatkumoksi asetettujen ominaisuuksien avulla (Petrova & Solf 2009: 144–153). Itse olen kuitenkin päätenyt käyttämään perinteisiä perustermejä **topiikki** ja **fokus**, minkä rinnalla käytän myös Petrovan ja Solfin tapaan tarkempia määrittäviä koskien tarkoitteen saavutettavuutta. Tämän tutkimuksen päämääränä on luoda kuva yhdestä kielen ilmiöstä eli vaihtelusta transitiivisuuden ilmaisemisessa, jonka jäsentämiseen topiikki–fokus-oppositio sopii hyvin. Olen tutkimuksessani tehnyt eron myös **primaari-** ja **sekundaaritopiikin** välille, mikä on kohdekielen rakenteen huomioon ottaen välttämätöntä.

3. Suomeksi aihetta käsittelevä terminologia on osin vakiintumatonta, minkä vuoksi olen itse kääntänyt termit suomeksi; alkuperäiset englanninkieliset termit ovat sulkumerkeissä. Mm. Shore on esittänyt suomen kielellä vastaavan asteikon, jolla hän pyrkii etenkin Hallidayn (1967) teoriasta poikkeavaan lähestymistapaan, joka sopsi tekstien tarkasteluun (Shore 2008: 27). Shoren jaottelu perustuu **annettavuuden** ja **uutuuden** käsitteisiin. Olen itse päätenyt soveltamaan aineistooni nimenomaan Lambrechtin luomaa asteikkoa, minkä lisäksi olen käyttänyt Shoren luokitusta ja terminologiaa apuna Lambrechtin asteikon suomentamisessa.

3.2.1. Topiikki

Topiikki (engl. *topic*) edustaa kuulijan kannalta vanhaa, tunnettua tietoa: topiikilla viitataan siihen, mitä lause käsittelee (Lambrecht 1994: 118): englannin kielessä käytetään topiikin yhteydessä termiä *aboutness*. Topiikki on se argumentti, jonka ympärille muu lause rakentuu ja josta annetaan uutta lisäinformaatiota. Kuten Lambrecht (mts. 118) toteaa, topiikin määritelmä on pitkälti sama kuin syntaktisen subjektin määritelmä (joskin tämä päätelmä nojaa ennen kaikkea englannin kieleen), mutta näitä kahta käsitettä ei saa automaattisesti liittää toisiinsa: topiikki ilmaisee pragmaattisia suhteita, subjekti taas syntaktista funktiota. Lambrecht myös korostaa oman näkemyksensä poikkeavan mm. Hallidayn edustamasta Prahan koulukunnasta (ks. esim. Halliday 1967), jossa topiikki nähdään lauseenalkuisena argumenttina (Lambrecht 1994: 117). Myöhemmissä luvuissa tulen toteamaan, että mansin kielessä topiikin ja subjektin funktiot kuitenkin korreloivat keskenään tietyin edellytyksin, mutta niiden määritelmiä ei silti tule sotkea keskenään. Ensin mainittu on kognitiivisin ja jälkimmäinen syntaktisin perustein määräytyvä käsite.

Lambrecht korostaa määritelmänsä koskevan ensi sijassa **lausetopiikkia** (Lambrecht 1994: 117) laajempaan kontekstiin liittyvien **tekstuaalisen** tai **diskurssitopiikin** jäädessä vähemmälle huomiolle. Lausetopiikilla viittamme siihen, mikä tai mitkä yksittäisen lauseen argumenteista ovat tulkittavissa topiikiksi juuri kyseisen lauseen osalta lähikontekstissa. Tekstuaalinen topiikki taas käsittelee yksittäisen tekstin kannalta keskeiset elementit, jotka ovat tarinan tai muun sisällön keskiössä alusta loppuun. Diskurssitopiikki on yksittäisen keskustelun tai dialogin keskeinen teema, jota keskustelu käsittelee. Yksittäinen lausetopiikki ei siis välttämättä ole koko tekstin tai diskurssin topiikki, eikä tekstuaalinen topiikki toimi jokaisen tekstin lauseen topiikkina.

Kuten Nikolaeva (2001: 2) on todennut, topiikki–fokus-kahtiajako ei aina riitä: tällöin on tarkennettava jakoa ja tehtävä ero esim. primaari- ja sekundaaritopiikin välille. Nikolaeva (2001: 10) toteaa, ettei mitään estettä kahden topiikin olemassaololle ole. Viitaten Givóniin (1990: 901–908) Nikolaeva toteaa, että primaarisella ja sekundaarisella topiikilla on periaatteessa samat ominaisuudet, mutta primaarinen topiikki on merkittävämpi, jatkuvakestoisempi ja luonteeltaan toistuvampi kuin sekundaarinen topiikki (Nikolaeva 2001: 11). Myös Lambrecht (1994: 148) toteaa, että kahden topiikin lauseet kuvaavat sitä, mikä on näiden topiikkien välinen suhde. Nikolaeva myös yhdistää sekundaarista topiikkia edustavaan objektiin tiettyjä semanttisia rooleja, ennen kaikkea vastaanottajan (Nikolaeva 2001: 33).

Sekä Nikolaeva että Skribnik (2001) ovat soveltaneet tällaista jaottelua obinugrilaisiin kieliin. Itse olen kyseisen jaottelun rinnalla edelleen pyrkinyt hienojakoisempaan jaotteluun, jossa topikaalisuus esiintyy enemmän kasvavana jatkumona kuin kahden polaarin oppositiona. Lambrecht liittää topikaalisuuteen eri saavutettavuuden tasoja esittäen asteikon topiikkien **saavutettavuudesta** (taulukko 3).

1. aktivoitu (<i>active</i>) ⁴
2. saavutettava (<i>accessible</i>)
3. ei käytössä (<i>unused</i>)
4. uusi ankkuroitu (<i>brand-new anchored</i>)
5. uusi ankkuroimaton (<i>brand-new unanchored</i>)

Taulukko 3. Saavutettavuusasteikko (Lambrecht 1994: 165).

Huomaamme, että kyseinen asteikko on hieman karsittu ja käänteinen muoto edellä esitellystä tunnistettavuusasteikosta. Tästä asteikosta puuttuvat vain edellisessä ensimmäisenä olleet tunnistamattomat käsitteet, jotka eivät voi olla topiikkeja. Lambrecht kuvaa aktivoituja referenttejä kaikkein helpoimmin prosessoituviksi ja toteaa, että tyypillinen aktivoitu topiikki on painoton pronominaalinen ilmaus. Kuten sittemmin tulen todentamaan, mansin kielessä käytetään tässä yhteydessä suoran objektin kohdalla yleensä verbimerkintää ja nolla-anafora (ks. luku 5.2.1.2). Tunnistettavia mutta vaikeammin tulkittavia ovat saavutettavat referentit: niiden aktivoimiseksi pitää kyetä yhtäaikaaisesti kahteen mentaaliseen prosessiin, muistamiseen ja tulkitsemiseen. Jonkinlaisena rajatapauksena voidaan pitää kategoriaan 'ei käytössä' kuuluvia referenttejä, jotka ovat tunnistettavissa mutta eivät aktivoituja. (Lambrecht 1994: 165–167.)

Täysin saavuttamattomia ja kuulijalle tunnistamattomia ovat kokonaan uudet tarkoitteet, jotka voivat edelleen olla kontekstiin ankkuroituja tai ankkuroimattomia: ankkuroitu tarkoite on semanttisesti tai funktionaalisesti sidoksissa johonkin aiemmin mainittuun tarkoitteeseen, ankkuroimaton taas ei ole sidottu mihinkään aiempaan tarkoitteeseen (Lambrecht 1994: 167). Uusi ankkuroitu ja tietyissä tilanteissa ankkuroimatonkin tarkoite voi kuitenkin toimia lauseen topiikkina, mikäli se topikalisoitetaan samalla, ts. topiikki–fokus-oppositiiossakin topiikki voi viitata verrattain uuteen informaatioon: topiikki on se, mistä kerrotaan uutta informaatiota (fokus), vaikka topiikkikin on voitu vasta tuoda keskusteluun.

Tutkimuksessani siis käytetään toisaalta **primaari-** ja **sekundaaritopiikin** käsitteitä, joilla viitataan tunnistettavuuseroihin lauseen sisällä ja erojen myötä muodostuneeseen hierarkiaan, mutta toisaalta myös eri saavutettavuustasoja, joilla pyrin analysoimaan yksittäisen argumentin tilaa hienojakoisemmin. Lisäksi nousee marginaalisessa asemassa esiin myös **kontrastiivisen topiikin** käsite, jolla viitataan usean mahdollisuuden joukosta poimittuun tarjotteeseen (ks. esim. Lee 2006).

Esimerkissä (3) on vain yksi topiikki: henkilöt, joihin viitataan monikon kolmannen persoonan ilmauksella, ovat tekstuaalisella tasolla ennestään tunnettuja, ja heidät on mainittu paria virkettä aiemmin. Ruoka ja juoma taas tulevat tilanteeseen uusina, saavutettavina tai ankkuroituina mutta eivät aktivoituina argumentteina. Tällöin primaaritopiikkina toimii monikon kolmannen persoonan ilmaus, johon viitataan pelkällä verbinpäätteellä, ja fokuksena on kaksi verbin aktiomuotoa.⁵

4. Olen kääntänyt termit suomeksi; alkuperäiset englanninkieliset termit ovat sulkumerkeissä.

5. Aktio on yksi mansissa esiintyvistä verbin nominaalimuodoista. Aktion päätteellä muodostetaan ennen kaikkea yhdysnominiinien alkuosia verbeistä. Ks. esim. Kulonen 2007: 189–190.

- (5) *kom jowt-nyööl wø-s.* (WV II: 28)
 mies jousi-nuoli ottaa-PST
 'Mies otti jousen ja nuolen.'

Mies on jo aiemmin ollut tarinan keskipisteessä, ja hänen tekemisiään on seurattu tekstin edetessä. Jousi ja nuoli toimivat uusina tarkoitteina, joilla annetaan lisäinformaatiota topiikkina olevasta miehestä.

Lauseessa (6) taas predikaattifokuksena toimii subjekti. Tarina kertoo tanssivista ihmisistä, jotka lähestyvät pöytää. Lopulta yksi tulee ihan lähelle pöytää, jolloin pöydän alla havaitaan kirves. Pöytä siis on jo aktivoitu käsite, mutta kirves uusi ja ennakoimaton:

- (6) *pääsøn ål=pöäl-t sågrøp koj-i.* (WV V: 35)
 pöytä ala=puoli-LOC kirves maata-3SG
 'Pöydän alla makaa kirves.'

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ensi sijassa lauseargumenttien välisiä topikaalisuussuhteita, jolloin predikaattifokusten osuus aineistossa korostuu. Etenkin lausefokuksen rooli on tällaisessa aineiston tarkastelussa aika vähäinen.

4. Transitiivisuuden ilmaiseminen itämansissa

Tässä luvussa käsittelen transitiivisuuden käsitettä teoreettiselta kannalta sekä listaan eri morfologiset keinot, joilla transitiivisuutta itämansissa ilmaistaan. Alaluvussa 4.1 tuon esiin joitain aiemmin esitettyjä transitiivisuuden määritelmiä sekä määrittelen oman käsitykseni asiasta. Alaluvussa 4.2 esittelen morfologiset elementit esimerkein ja morfologisina taulukoin.

4.1. Transitiivisuuden määritelmä

Suppeassa mielessä transitiivisuuden usein mielletään rajoittuvan verbin ominaisuuteen saada komplementikseen suora objekti. Näin asia on ilmaistu mm. monissa perinteisissä kieliopissa: verbit jaetaan transitiivisten ja intransitiivisten luokkiin. Semanttis-funktionaaliselta kannalta kyse on kuitenkin huomattavan laajasta ilmiöstä, joka ei ole sidottu tiettyihin morfologisiin tai syntaktisiin ominaisuuksiin. Mm. Hopper ja Thompson (1980) lähtevät siitä, että transitiivisuus on monimuotoinen ilmiö, jossa verbiin kiinnittyvä objekti on vain yksi osatekijä: transitiivisuus semanttisena ilmiönä viittaa kielelliseen ilmaukseen, jossa toiminta siirtyy agentilta patientille (Hopper & Thompson 1980: 251), ts. agentti kohdistaa toiminnan patienttiin. Rice (1987: 8) määrittelee prototyyppisen transitiivisen lauseen kuvaavan tapahtumaa, jossa toimintaan on sidottu kaksi osallistujaa ja jossa toiminta on

yksisuuntaista: kahden osallistujan välillä on kontakti, joka vaikuttaa toiseen osallistujaan. Myös *Næss* (2007) ja *Kittilä* (2002) perustavat näkemyksensä pitkälti samoihin ominaisuuksiin: molemmat korostavat sitä, kuinka vahvan vaikutuksen alaisena (engl. *affected*) tekemisen kohde on.

Tässä tutkimuksessa määrittelen transitiivisuuden ennen kaikkea semanttis-funktionaaliselta kannalta: kyse on kahden toimijan välisestä yhdensuuntaisesta toiminnasta, jossa toinen toimija kohdistaa toiminnan toiseen. Määritelmäni kattaa sekä aktiivi- että passiivirakenteet, koska myös passiivin rooli transitiivisuuden ilmaisemisessa on mansin kielessä huomattava (ks. esim. *Kulonen* 1989: 286–288). Myös *Rice* (1987) on tarkastellut transitiivisten aktiivirakenteiden ja passiivin suhdetta englannin kielessä. Lauseen ”passivoimista” on pitkään pidetty englannin kielessä transitiivisuuden kriteerinä (*Rice* 1987: xi–xii), ja kuten *Rice* sanoo, tämä kriteeri toimii usein mutta ei ole aukoton (mts. 7). Passiivin suora kytkös transitiivisuuteen ei siis ole poikkeuksellista tai uutta, mutta aiemmista tutkimuksista poiketen itse lähdän siitä, että myös passiivilla ilmaistu toiminta voidaan katsoa transitiiviseksi, koska ero aktiivin ja passiivin välillä ei ole semanttinen vaan ainoastaan pragmaattinen.

Kulonen (1989) ja *Nikolaeva* (1999) ovat jopa kyseenalaistaneet koko transitiivisuuden käsitteen obinugrilaisten kielten osalta, koska obinugrilaisissa kielissä syntaktisen subjektin tai objektin asemaan voivat kohota agentin ja patientin lisäksi myös R-argumentit (vastaanottaja, hyötyjä) tai jopa paikanilmaukset (*Kulonen* 1989: 152–158). Oman näkemykseni mukaan kyse ei kuitenkaan ole niinkään transitiivisuuden häilyvyydestä mansin kielessä vaan ennemmin transitiivisuuden määritelmästä ja sen tulkinnasta. Tarkastelen transitiivisuutta semanttisesta lähtökohdasta enkä puhtaana muotokategoriana, ja eri rakenteiden välinen vaihtelu on ennen kaikkea pragmaattinen ilmiö. Edellä mainituista syistä tulen seuraavissa luvuissa välttämään perinteisiä käsitteitä **intransitiivinen**, **transitiivinen** ja **ditransitiivinen** puhuessani verbien aktiivitaivutuksesta ja yksittäisten verbien semanttisista ominaisuuksista. Transitiivisuus ilmiönä ei perustu yksinomaan verbin argumentteihin tai niiden määrään. Sen sijaan viitataan kyseiseen ilmiöön puhumalla **yksi-**, **kaksi-** tai **kolmipaikkaisista** rakenteista.

4.2. Morfologinen katsaus transitiivisuuden ilmaisemiseen itämansissa

Edellisessä alaluvussa määritellyn transitiivisuuden ilmaisemiseen osallistuvat itämansissa verbintaivutuksen osalta sekä aktiivi- että passiivitaivutus sekä lisäksi nominintaivutus. Seuraavissa alaluvuissa ainoastaan esitellään lyhyesti em. muotojen morfologiaa. Tutkimuksen ydin eli morfologisten välineiden käyttökontekstit on koottu lukuun 5.

4.2.1. Verbintaivutus: aktiivi

Kaikissa mansin murteissa verbintaivutusluokkia on kaksi: subjektikonjugaatio ja objektikonjugaatio. Nimensä mukaisesti objektikonjugaatio viittaa suoran objektin läsnäoloon (palaan suoran objektin määritelmään luvussa 4.3), mutta kuten myöhemmin käy ilmi, vain osa suorista objekteista merkitään objektikonjugaatiolla. Subjektikonjugaation pääte sisältää nimensä mukaisesti viittauksen vain subjektiin: pääteellä ilmaistaan subjektin persoonaa (1./2./3.) ja lukua (Sg/Du/Pl). Mikä hyvänsä verbi voi taipua subjektikonjugaatiossa. Yksipaikkaiset verbit taipuvat luonnollisesti vain subjektikonjugaatiossa:

- (7) *towəl=wojt tø nyowømt-øš tø møn-øš.* (WV III: 7B)
 sitten=TEMP PARTIC nousta-PST PARTIC mennä-PST
 'Niinpä hän sitten nousi ja meni.'

- (8) *kit-wor-ootør tok i k°åliil-øš.* (WV II: 5)
 kaksi-harju-ruhtinas PARTIC PARTIC poistua-PST
 'Niin kahden harjun ruhtinas menehtyi.'

Myös kaksi- ja kolmipaikkaisten aktiivilauseiden suorista objekteista osa on nominatiivimuotoisia (morfologisesti merkitsemättömiä) ja esiintyy subjektikonjugaatiossa taivutetun verbin yhteydessä. Kuten myöhemmissä luvuissa tullaan esittämään, nominatiivimuotoinen objekti esiintyy lähes aina subjektikonjugaation yhteydessä:

- (9) *juw=tee-nø pum-säw öät kont-ii.* (WV IV: 6)
 PREF=syödä-AKT ruoho-silmu NEG löytää-3SG
 'Syötävää ruohonsilmua ei löydä.'

- (10) *kom kooj-øš.* (WV III: 7B)
 mies tavata-PST
 'Hän tapasi miehen.'

Tyypillistä on myös verbinjohtimen lisääminen tekemisen kohdetta ilmaisevaan nominiin: denominaalinen verbinjohtin *-t-* on tässä funktiossa produktiivinen. Verbi toimii yksipaikkaisen verbin tavoin, ts. se ei voi taipua objektikonjugaatiossa tai saada enää erillistä objektia, mutta semanttisessa mielessä kyse on transitiivisesta toiminnasta. Lauseessa (11) substantiivi *säw* 'silmu', joka on lauseen semanttinen patientti, on saanut osakseen denominaalisen verbinjohtimen ja noussut näin predikaatin asemaan. Tällaista johdannaisuutta mansin kielessä kuten myös lähimmässä sukukielessä unkarissa esiintyy paljon: tekemisen kohteesta voi johtimella tehdä yksipaikkaisen verbin, joka kuitenkin ilmaisee semanttisesti transitiivista toimintaa.

- (11) *poolyt joo tookøx tø säw-t-öä.* (WV I: 11B)
 teeri ja kukko PARTIC silmu-VERB-3DU
 'Teeri ja kukko syövät silmuja.'

Tyypillinen subjektikonjugaation käyttökonteksti on tilanne, jossa tekeminen on yleisellä tasolla ja aspekti kontinuaatiivinen. Esimerkissä (12) katsominen ei kohdistu tiettyyn objektiin, vaan kyse on katselusta yleisellä tasolla:

- (12) *sonsii-l-i sonsii-l-i; wity-ø lonkäly* (WV II: 30B)
 katsoa-DER-3SG katsoa-DER-3SG vesi-POSS.SG.3SG alajuoksu
nee-t tø tåt-w-ø-s-t.
 nainen-PL PARTIC viedä-PASS-PST-PL
 'Hän katselee ja katselee, naiset on viety virran alajuoksulle.'

Objektikonjugaation päätte taas sisältää viittauksen paitsi subjektin persoonaan (1./2./3.) ja lukuun (Sg/Du/Pl), myös suoran objektin lukuun (Sg/Du/Pl). Objektin persoona päätte ei kerro. Alla olevassa taulukossa 4 esitellään verbien objektikonjugaation preesensin päätteet persoonittain:

	Sg obj	<i>sonsi</i> 'nähdä'	Du obj		Pl obj	
1Sg	<i>-iiløm, -løm</i>	<i>sonsiiløm</i>	<i>-gååm</i>	<i>sosgååm</i>	<i>-gåånø</i>	<i>sosgåånø</i>
2Sg	<i>-iiløn, -løn</i>	<i>sonsiiløn</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>
3Sg	<i>-iitø, -tø</i>	<i>sonsiitø</i>	<i>-öä, -göä</i>	<i>sosgöä</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>
1Du	<i>-iiläämøn -äämøn</i>	<i>sonsiiläämøn</i>	<i>-goåmøn</i>	<i>sosgoåmøn</i>	<i>-gønäämøn</i>	<i>sosgäämøn</i>
2Du	<i>-iilään</i>	<i>sonsiilään</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>
3Du	<i>-iitøn</i>	<i>sonsiitøn</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>	<i>-gåån</i>	<i>sosgåån</i>
1Pl	<i>-iiløw -liiwø</i>	<i>sonsiiløw soslwiwø</i>	<i>-oåw -gønøw</i>	<i>sonsoåw sosgønøw</i>	<i>-løgnøw -øgnøw -gønøw</i>	<i>sosløgnøw sosgønøw sosgønøw</i>
2Pl	<i>-iilään</i>	<i>sonsiilään</i>	<i>-gåån -gønään</i>	<i>sosgåån sosgønään</i>	<i>-gønään</i>	<i>sosgønään</i>
3Pl	<i>-äänøl -gäänøl</i>	<i>sonsäänøl sosgäänøl</i>	<i>-gäänøl</i>	<i>sosgäänøl</i>	<i>-gåån -gäänøl</i>	<i>sosgåån sosgäänøl</i>

Taulukko 4. Objektikonjugaation preesensin päätteet Keski-Kondan murteessa (Päätteet: Kulonen 2007: 112).

Objektikonjugaatiota taas käytetään perinteisten kielioppien sanoin määräisten objektien yhteydessä (tässä tutkimuksessa puhun määräisyyden sijaan topikaalisuudesta). Aspekti on usein perfektiivinen:

- (13) *öän-øm øl=äärt-øs-tø, øl=jårøg-p-øs-tø.* (WV I: 14B)
 1SG-ACC PREF=jättää-PST-SG<3SG PREF=unohtaa-DER-PST-SG<3SG
 'Hän on jättänyt minut, unohtanut minut.'

Subjektikonjugaation ja objektikonjugaation käyttökonteksteja ja niiden funktioita transitiivisuuden ilmaisemisessa käsitellään yksityiskohtaisemmin luvussa 5.

4.2.2. Nominintaivutus: sijapäätteet ja omistusliitteet

Kaikki nominiobjektit eivät saa morfologista merkintää lainkaan: noin 50 % suorista objekteista esiintyy nominatiivissa. Nominiojektiin voidaan kuitenkin liittää joko akkusatiivin päätte tai omistusliite. Akkusatiivi voi olla joko absoluuttinen tai possessiivinen: viimeksi mainittu päätte ilmaisee paitsi toiminnan kohteena olemista myös kohteen omistajan persoonaa ja lukua: kyse on siis sijapäätteen ja omistusliitteen kombinaatiosta.

Keski-Kondan murteen absoluuttisen akkusatiivin päätteet on esitelty taulukossa 5:

Sg	Du	Pl
<i>-mø /-m / -øm</i>	<i>-iimø /-ägmø</i>	<i>-tmø</i>

Taulukko 5. Absoluuttisen akkusatiivin päätteet Keski-Kondan murteessa (Kulonen 2007: 45).

Possessiivisen akkusatiivin suhteen on kyetty todentamaan seuraavat yksikön kolmannen persoonan päätteet, jotka esitetään taulukossa 6:

	Sg obj	Du obj
3Sg	<i>-ääm, -ötääm</i>	<i>-iimø</i>
3Du	–	–
3Pl	–	–

Taulukko 6. Possessiivisen akkusatiivin päätteet Keski-Kondan murteessa (Kulonen 2007: 52).

Possessiivinen akkusatiivi esiintyy vain mainittujen kolmannen persoonan muotojen yhteydessä. Aineistoni perusteella muiden persoonien yhteydessä käytetään vastaavissa tilanteissa pelkkää omistusliitettä, johon ei enää liity erillistä akkusatiivin päätettä. Itämansissa tunnetaan vastaavanlaisia possessiivisiä muotoja muidenkin sijojen yhteydessä: Kulonen (2007) mainitsee possessiivisen latiivin, lokatiivin, ablatiivin ja instrumentaalin.

Seuraavissa esimerkkilauseissa nominiobjekti on merkitty ensin akkusatiivin päätteellä (14), sitten pelkällä omistusliitteellä (15) ja lopuksi possessiivisella akkusatiivilla (16):

- (14) *luj-ootr-äg-mø wot-öän.* (WV I: 15)
 ala-ruhtinas-DU-ACC kutsua-IMP.DU<2SG
 'Kutsu manalan ruhtinaat!'
- (15) *ääk-øñ komøly woåxtl-øs-løn!* (WV I: 14B)
 setä-POSS.SG.2SG kuinka jättää-PST-SG<2SG
 'Kuinka saatoit jättää setäsi!'
- (16) *öösy-tääm wot-äx^o pümt-øs-tø.* (WV I: 14B)
 isoisä-ACC.SG.3SG kutsua-INF alkaa-PST-SG<3SG
 'Hän alkoi kutsua isoisäänsä.'

Akkusatiivilla merkittyyn objektiin (14) ei liity omistussuhdetta, joten se on merkitty pelkällä sijapäätteellä. Pelkällä omistusliitteellä merkityn objektin (15) tapauksessa omistusliite on ekonomisuuden periaatteen nimissä sivuuttanut akkusatiivin päätteen. Possessiivinen akkusatiivi (16) ilmaisee aivan samaa asiaa kuin edellinen pelkän omistusliitteen sisältävä objekti. Kyseisestä muodosta on kuitenkin tapana käyttää possessiivista akkusatiivia, jonka päate sisältää myös sijaelementin.

Persoonapronominien akkusatiivimuodot joko muodostuvat pronominivartalosta ja saman persoonan omistusliitteestä tai ovat identtisiä nominatiivimuotojen kanssa. Alla olevassa taulukossa 7 näemme persoonapronominien painottomat nominatiivi- ja akkusatiivimuodot:

	1. nom	1. acc	2. nom	2. acc	3. nom	3. acc
Sg	<i>am</i>	<i>öänøm</i>	<i>meen</i>	<i>meenaam</i>	<i>möän</i>	<i>möänøw</i>
Du	<i>näg</i>	<i>nään</i>	<i>neen</i>	<i>neen</i>	<i>nöän</i>	<i>nöän</i>
Pl	<i>täw</i>	<i>tääwø, tääwøtääm</i>	<i>teen</i>	<i>teen</i>	<i>töän</i>	<i>töän</i>

Taulukko 7. Persoonapronominien painottomat nominatiivi- ja akkusatiivimuodot Keski-Kondan murteessa (Kulonen 2007: 87).

Taulukossa 8 ovat persoonapronominien painolliset nominatiivi- ja akkusatiivimuodot:

	1. nom	1. acc	2. nom	2. acc	3. nom	3. acc
Sg	<i>amk</i>	<i>amkøṃ</i>	<i>meenjk</i>	<i>meenköämøn</i>	<i>möäjnk</i>	<i>möäjnkøw</i>
Du	<i>nääjnk°</i>	<i>näänkøn</i>	<i>neenjnk</i>	<i>neenköän</i>	<i>nööjnk</i>	<i>nööjnkøn</i>
Pl	<i>tääk°</i>	<i>tääk°tø</i>	<i>teenjk</i>	<i>teenkøn</i>	<i>töäjnk</i>	<i>töäjnkøn</i>

Taulukko 8. Persoonapronominien painolliset nominatiivi- ja akkusatiivimuodot Keski-Kondan murteessa (Liimola 1944: 42–45).

4.2.3. Passiivi

Mansin kielessä myös passiivi on tiukasti sidottu transitiivisuuden ilmaisemiseen: aiheesta ei voi luoda ehjää kuvaa käsittelemättä passiivia (ks. Johdanto). Mansin kielen passiivia on yleensä luonnehdittu persoonalliseksi passiiviksi, mikä viittaa verbin taipumiseen passiivilauseen subjektin (yleensä patientti tai R-argumentti) persoonan ja luvun mukaan. Hyvin usein passiivilause myös sisältää latiiivimuotoisen agentin, jolloin rakenteella voidaan ilmaista sama asia kuin transitiivisella aktiivilauseella. Omassa aineistossani 75 % passiivilauseista sisältää latiiivimuotoisen agentin ja näin ollen kaikki samat argumentit kuin transitiivinen aktiivilause (ks. esim. 18).

Esimerkissä (17) käytetään suoraa objektia aktiivirakenteessa, jolloin predikaatti taipuu subjektin eli agentin mukaan sekä ilmaisee yksiköllisen objektin läsnäolon.

- (17) *öän-øṃ jål=ääl-ääløn.* (WV I: 12B: 1)
 minä-ACC PREF=tappaa-IMP.SG<2SG
 'Tapa minut!'

Lauseessa (16) taas patientti on passiivirakenteen subjektin paikalla, ja predikaatti taipuu patientin persoonassa ja luvussa:

- (18) *pås-øṅg-kom-nø keet-w-øs-øṃ.* (WV I: 15)
 valo-ADJ-mies-LAT lähettää-PASS-PST-1SG
 'Valoisa mies⁶ lähetti minut.'

Lauseessa (19) subjektin paikalla onkin R-argumentti ja patientti ilmaistaan instrumentaalilla aivan kuten aktiivin PO/SO-rakenteessa⁷ (ks. luku 4.3).

6. Ilmaisulla 'valoisa isä' tai 'valoisa mies' viitataan mansien pakanajumalaan. Vastaava ilmaus esiintyy myös lauseissa (21) ja (51).

7. PO/SO on lyhenne sanoista *Primary Object / Secondary Object* (Dryer 1986): kyse on rakenteesta, jossa semanttinen R-argumentti ottaa suoran objektin (*Primary Object*) paikan, ja mansin kielen kohdalla patientti ilmaistaan instrumentaalilla (*Secondary Object*).

- (19) *k°ätom pøl wäs eel-oolii meen-k* (WV I: 15)
 varmasti PARTIC SUPERL edellä-olla 2DU-STRESS
mõõ-l lãw-w-äämøn.
 maa-INSTR käskeä-PASS-1DU
 'Varmasti meille ensin määrätään maata.'

Aktiivinen ja passiivin välistä vaihtelua ohjaavat pragmaattiset syyt. Kuten luvussa 4.4 tulen todentamaan, topikaalisiin elementti ottaa lauseessa aina subjektin paikan. Subjektin ollessa agentti käytetään aktiivirakennetta, muissa tapauksissa passiivia.

4.3. Suoran objektin formaali määritelmä itämansissa

Tämän tutkimuksen tarkoitus on kartoittaa mansin transitiivisuuden ilmauksista yksi osa-alue eli suoran objektin merkintä. Aihe on siis rajattu verbin aktiivitaivutukseen ja sen yhteydessä esiintyvään toiminnan kohteeseen. Suoraa objektia on pyritty aikojen kuluessa määrittelemään monella tavoin. Lemmolo mainitsee tyypillisistä objektin määritelmästä mm. mahdollisuuden kääntää rakenne passiiviin, sijamerkinnän, argumentin aseman verbiin nähden sekä eksplisiittisen ilmaisutavan transitiivilauseessa, mutta pitää niitä kaikkia riittämättöminä kriteereinä (Lemmolo 2010/2011: 18–20). Tästä syystä hän pyrkiikin muodostamaan semanttisiin ja pragmaattisiin tekijöihin nojaavan määritelmän (mts. 20). Näissä taas nojataan jo transitiivisuuden käsitteen yhteydessä mainittuihin tekijöihin kuten siihen, että objekti on ulkopuolisen vaikutuksen alaisena (*affected*) tai toiminnan päätepiste (mts. 21–22).

Itse pyrin pitämään erillään semanttisen **patientin** käsitteen ja formaalin **suoran objektin**. Vain tällä tavoin pystyn myös kuvaamaan tutkimaani aihetta riittävällä tarkkuudella. Edellä mainitut Lemmolon antamat kriteerit sopivat kuvaamaan hyvin patienttia, ja seuraavissa luvuissa patientista puhuessani tarkoitukseni onkin viitata nimenomaan tekemisen semanttiseen ja pragmaattiseen kohteeseen, siihen osallistujaan, joka on ulkopuolisen vaikutuksen alaisena. Itämansissa tällainen osallistuja voi kuitenkin esiintyä lauseopillisessa mielessä subjektina, objektina tai obliikvina. Näin ollen määrittelen suoran objektin erikseen lauseopillisen kriteerein, ja suorasta objektista puhuessani tarkoitan nimenomaan alempana määriteltyä lauseopillista funktiota.

Kálmán määrittelee pohjoismansin syntaktisen objektin seuraavasti: ”Objekti on morfologisesti merkitsemätön substantiivi tai verbin nominaalimuoto, joka edeltää predikaattiverbiä. Jos objekti on määräinen, sen yhteydessä käytetään verbin objekti-konjugaatiota” (Kálmán 1989: 65). Kálmánin määritelmä on kuitenkin oman aineistoni perusteella puutteellinen, eikä se ole suoraan sovellettavissa itämansiin, koska – toisin kuin pohjoismurteissa – itämansissa suora objekti voi olla myös sijamerkitty. Myöskään sanajärjestys ei oman aineistoni perusteella ole niin aukoton kuin Kálmán antaa ymmärtää. Aiempien määritelmien ja oman aineistoni perusteella olen päättänyt seuraavaan formaaliin määritelmään (jossa semanttiset ja funktionaaliset perustelut on jätetty huomiotta):

Itämansissa suora objekti on kaksi- tai kolmipaikkaiseen predikaattiverbiin aktiivitaivutuksen yhteydessä liittyvä nominatiivi- tai akkusatiivimuotoinen substantiivi, pronomini tai verbin nominaalimuoto, jonka persoonan mukaan predikaattiverbi ei taivu. Verbin taipuessa objektikonjugaatioissa verbi taipuu myös suoran objektin luvun mukaan. Suoran objektin paikalla voi esiintyä patientti tai R-argumentti.

Luvuissa 4.2.3 ja 4.3 esiintyvät primaarisen ja sekundaarisen objektin käsitteet liittyvät vain yhteen kolmipaikkaisten rakenteiden kuvausmalliin ja ovat ennen kaikkea funktionaalisia käsitteitä. Niitä ei ole sisällytetty edellä olevaan suoran objektin määritelmään, vaan ne määritellään mainituissa luvuissa.

4.4. Suoran objektin paikalla esiintyvät semanttiset funktiot ja kolmipaikkaisten rakenteiden vaihtelu

Aineistoni mukaan itämansin koko syntaktinen rakenne on riippuvainen informaatorakenteesta (informaatorakenteen käsitettä käsittelemme tarkemmin luvussa 3): mitä topikaalisempi argumentti on, sitä korkeammalle se asettuu syntaktisessa hierarkiassa (ks. Virtanen 2012: 128). Aktiivilauseessa agentti on aina topikaalisin elementti (primaaritopiikki) ja ottaa subjektin paikan. Kolmipaikkaisissa rakenteissa toiseksi topikaalisin argumentti asettuu suoran objektin paikalle: suora objekti voi siis olla patientti tai R-argumentti riippuen siitä, kumpi mainituista argumenteista on topikaalisempi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että suora objekti edustaisi aina sekundaaritopiikkia: kaksipaikkaisissa rakenteissa suoran objektin paikan voi ottaa myös fokus. Tästä syystä etenkin kolmipaikkaisten rakenteiden kesken esiintyy pragmaattisesti motivoitunutta vaihtelua (ks. Virtanen 2012). Alla olevassa taulukossa 9 on esitetty, kuinka eri lauseopilliset funktiot korreloivat eri rakenteissa semanttisten ja informaatorakenteellisten funktioiden kanssa: näin syntyvä rakenteellinen vaihtelu on pragmaattisesti motivoitunutta. Ensimmäisellä vaakarivillä esitellyt lyhenteet viittaavat seuraaviin rakenteisiin (ks. Dryer 1986):

PO/SO-rakenne *Primary Object / Secondary Object*⁸

DO/IO-rakenne *Direct Object / Indirect Object*⁹

8. Rakenne, jossa R-argumentti ottaa suoran objektin paikan (*Primary Object*) ja merkitään siis samoin kuin patientti kaksipaikkaisessa rakenteessa. Patientti taas merkitään eri tavoin kuin R-argumentti, tässä tapauksessa obliikvisijalla (*Secondary Object*). Vastaavaa rakennetta kutsutaan myös mm. nimellä SOC (*Secondary Object Construction*) (Heine & König 2010: 88).

9. Rakenne, jossa patientti merkitään samoin kuin kaksipaikkaisen rakenteen patientti (*Direct Object*). R-argumentti merkitään toisin, tässä tapauksessa obliikvisijalla (*Indirect Object*). Rakenne tunnetaan myös nimellä IOC (*Indirect Object Construction*) (Heine & König 2010: 88).

Suluissa olevat prosenttiluvut viittaavat kyseisen rakenteen frekvenssiin kolmipaikkaisten rakenteiden otannassa.

	PO/SO (45 %)	DO/IO (19 %)	Passiivi (36 %)
Agentti	Primaaritopiikki	Primaaritopiikki	Sekundaaritopiikki
	Subjekti	Subjekti	Obliikvi
Patientti	Fokus	Sekundaaritopiikki	Fokus
	Obliikvi	Objekti	Obliikvi
R-argumentti	Sekundaaritopiikki	Fokus	Primaaritopiikki
	Objekti	Obliikvi	Subjekti

Taulukko 9. Kolmipaikkaisten rakenteiden esiintymisfrekvenssit.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen suoran objektin paikalla esiintyvät eri semanttiset funktiot sekä tätä kautta syntyvät eri rakennetyypit. Aloitan typologisesti tyypillisimmästä eli patientista.

4.4.1. Patientti

Kaksipaikkaisissa eli monotransitiivisissa aktiivirakenteissa suoran objektin paikalla on aktiivilauseessa patientti. Patientti voi ottaa suoran objektin paikan myös kolmipaikkaisessa eli ditransitiivisessa aktiivirakenteessa, mutta kuten taulukko 9 osoittaa, esiintymät ovat verrattain harvinaisia. Mainitunlaista rakennetta käytetään agentin edustaessa primaari- ja patientin sekundaaritopiikkia. Taulukossa 10 tilanne on havainnollistettu semantiikan, pragmatiikan ja syntaksin kannalta yhtäaikaisesti:

Semanttinen funktio	Pragmaattinen funktio	Syntaktinen funktio	Sijamerkintä
Agentti	Primaaritopiikki	Subjekti	Nominatiivi
Patientti	Sekundaaritopiikki	Suora objekti	Akkusatiivi / Nominatiivi
R-argumentti	Fokus	Obliikvi	Latiivi

Taulukko 10. Suora objekti patienttina – funktioiden vastaavuus.

Seuraavissa esimerkeissä (20) ja (21) predikaattiverbiin kiinnittyy kaksi argumenttia, joista topikaalisempi ottaa syntaktisen subjektin paikan. Molemmissa tapauksissa topikaalisin argumentti on agentti, kun taas toiseksi topikaalisin argumentti (sekundaaritopiikki), joka edustaa molemmissa semanttisesti patienttia, asettuu suoran objektin paikalle.

- (20) *wisy-kom ton neepøx-k^oär-øng-mø sons-p-øs-tø.* (WV I: 14B)
 nuori-mies PRON kirje-juttu-ADJ-ACC katsoa-DER-PST-SG<3SG
 'Nuori mies vilkaisi kirjoitusta.'
- (21) *pås-ønk-jäg søglø-påly-mø tøgøly towøly* (WV I: 14B)
 valo-ADJ-isä lastu-ACC sinne tänne
pøsøwøl-øs-ään.
 puhaltaa-PST-SG<3SG
 'Valoisa isä puhalsi lastuihin sinne tänne.'

Patientti voi ottaa suoran objektin paikan myös kolmipaikkaisissa rakenteissa, mutta vain silloin, kun R-argumentti ei ole patienttia topikaalisempi. Tämä on kuitenkin verrattain harvinaista: vain 19 % aineistoni kolmipaikkaisista rakenteista edustaa tällaista ns. DO/IO-rakennetta, jota edustavat esimerkit (22) ja (23). Lauseessa (22) toisen persoonan pronomini on fokuksen asemassa: lauseella ilmaistaan, kenelle viestiä ollaan tuomassa:

- (22) *om kurøm lyðx äk^o næg-nöän tåt-s-øm.* (WV II: 28B)
 1SG kolme viesti vain 2SG-LAT tuoda-PST-1SG
 'Toin kolme viestiä nimenomaan sinulle.'

Lauseessa (23) taas kyse on ennemminkin lausefokuksesta tai kahden fokuksen lauseesta: R-argumentti ei kuitenkaan ole patienttia topikaalisempi eikä siksi nouse suoran objektin paikalle. Myyttisessä tarinassa jumala tuskailee, miksei kansa enää uhraa hänelle. Hän mainitsee, mitä ihmiset tekevät, mutta toteaa sitten, että hänelle he taas eivät anna mitään:

- (23) *om-nöän pøl eep-øng öänø, eep-øng* (WV I: 14B)
 1SG-LAT PARTIC höyry-ADJ kulho höyry-ADJ
töäs öät wott-aat.
 astia NEG panna-3PL
 'Minullekaan he eivät aseta höyryävää kulhoa, höyryävää maljaa (uhriksi).'

Mm. Heine ja König (2010) ovat tarkastelleet kolmipaikkaisten rakenteiden typologiaa ja erityisesti argumenttien keskinäistä hierarkiaa rakenteissa. Heidän tutkimustulostensa valossa DO/IO-rakenteen pienempi frekvenssi on mitä luonnollisin: R-argumentin katsotaan asettuvan hierarkiassa patienttia ylemmäs monestakin syystä. Yhtenä perusteluna toimii, että R-argumentti on patienttia useammin elollinen (Heine & König 2010: 95). Mansin kielessä ei kuitenkaan vaikuta olevan kyse pelkästä elollisuushierarkiasta vaan enemmän siitä, että elollisuushierarkia vaikuttaa välillisesti elollisten tarkoitteiden ollessa usein elottomia topikaalisempia. Toisena

tekijänä Heine ja König mainitsevat anaforisuuden: R-argumentti on ennemmin persoonapronomini kuin substantiivi, jolloin pronominaalinen R-argumentti menee hierarkiassa substantiivi-patientin edelle (mts. 96). Tämä on jo suuremmin linkitetävissä myös topikaalisuuden lainalaisuuksiin: persoonapronomini itsessään on topikaalisuuden ilmaisin, ja jos R-argumentti on useammin persoonapronomini, se myös ottaa topikaalisemman paikan lauserakenteessa.

4.4.2. R-argumentti

Useimmiten kolmipaikkaisissa aktiivirakenteissa suoran objektin paikan saa R-argumentti eli vastaanottaja tai hyötyjä: ilmiö tunnetaan myös nimellä *secundative construction* (ks. Heine & König 2010: 88). Tällaista rakennetta käytetään silloin, kun agentti edustaa primaaritopiikka, R-argumentti sekundaaritopiikka ja patientti on fokuksen asemassa (ks. Virtanen 2012: 125). Näin ollen agentti topikaalisimpana elementtinä ottaa subjektin paikan ja R-argumentti asettuu suoraksi objektiksi patientin ollessa instrumentaali- tai muutoisena obliikvina.

- (24) *luujøl*¹⁰ *kont-øng* *sunt-nøl* *mântøl* *luj-ootrij-äg-mø* (WV I: 15)
 alhaalla Konda-ADJ suu-ABL PARTIC ala-prinssi-DU-ACC
lo-l *tåt-äänøl*, *såwr-øl* *tåt-äänøl*.
 hevonen-INSTR tuoda-DU<3PL lehmä-INSTR tuoda-DU<3PL
 'Alhaalta Kondan suulta he tuovat Manalan ruhtinaille hevosia, tuovat heille lemmiä.'

Esimerkissä (25) sekundaaritopiikkina eli suorana objektina toimii yksikön toisen persoonan persoonapronomini, joka on semanttiselta funktioltaan R-argumentti.¹¹ Mies tulee kaverilleen kylään ja tuo tälle mukanaan naisen vaimoksi. Nainen on lauseen predikaattifokus, joka merkitään obliikvisijalla.

- (25) *om* *nää-n* *tåt-øs-løm* *nee-l*. (WV II: 29B)
 1SG 2SG-ACC tuoda-PST-SG<1SG nainen-INSTR
 'Toin sinulle vaimon.'

Samantilainen tilanne on myös esimerkiksi (26), jossa syötävä ja juotava toimivat predikaattifokuksina yksikön toisen persoonan ollessa sekundaaritopiikki:

10. Tarkemmin määriteltynä *luujøl* tarkoittaa 'joen alajuoksu'.

11. Persoonapronomien akkusatiivimuodot muodostetaan vastaavan persoonan omistusliitteellä (ks. esim. Kulonen 2007: 86–88). Tässä ko. muodot on kuitenkin glossattu niin, että omistusliitteet on merkitty akkusatiivin tunnuksiksi.

- (26) *nää-n tee-n-øl wöär-øx° nää-n* (WV IV: 6)
 2SG-ACC syödä-AKT-INSTR tehdä-INF 2SG-ACC
äj-n-øl wöär-øx°!
 juoda-AKT-INSTR tehdä-INF
 'Sinulleko pitäisi tehdä syötävää, sinulleko pitäisi tehdä juotavaa?!'

4.5. Aktiivin ja passiivin välinen vaihtelu: suora objekti vai passiivilauseen subjekti?

Sisällytän omaan analyysiini myös passiivin, jonka liittäminen transitiivisuuden ilmaisemiseen on monin tavoin perusteltua. Obinugrilaisissa kielissä passiivi on aktiivin käänteinen muotokategoria, joka voi sisältää kaikki samat argumentit kuin transitiivinen aktiivilausekin (Kulonen 2007: 165): passiivin tehtävä ei ole ilmaista persoonatonta tekemistä vaan ilmentää tekstin informatorakennetta. Kulonen (1989: 10) mainitsee väitöskirjansa johdantoluvussa, että obinugrilaisissa kielissä aktiivin ja passiivin välinen vaihtelu on ennen kaikkea pragmaattinen kysymys. Mm. Rice (1987) on tarkastellut samankaltaista vaihtelua englannin kielessä (ks. luku 4.1).

Sekä Kulosen havaintojen mukaan että oman aineistoni perusteella passiivia käytetään silloin, kun patientti tai R-argumentti esiintyy primaaritopiikkina ja agentti fokuksena. Kaksi- tai kolmipaikkaista aktiivirakennetta taas käytetään silloin, kun primaaritopiikkia edustaa agentti. Passiivin ja aktiivin välinen pragmaattinen vaihtelu on siis osa transitiivisuuden ilmaisuissa tapahtuvaa vaihtelua: ero näiden pääluokkien välillä ei koske tapahtumia itseään tai tekijän luonnetta vaan sitä, kuinka lukija ja kuulija suhtautuvat annettuun informaatioon: aktiivilla ilmaistu lause kertoo jotain agentista – jolloin primaaritopiikkina toimii agentti – passiivilla ilmaistu taas patientista tai R-argumentista, jolloin kyseinen argumentti toimii primaaritopiikkina. Passiivilauseessa aktiivilauseen objekti (patientti) tai obliikvi (R-argumentti) ottaa subjektin paikan, ja aktiivilauseen subjekti siirtyy obliikvin paikalle (agentti).

Esimerkkien (27) ja (28) välillä suora objekti muuttuu passiivilauseen subjektiksi:

- (27) *ääpgø ððw pöäli-wöär-ø.s.* (WV II: 36B)
 veljenpoika ovi auki-tehdä-PST
 'Veljenpoika avasi oven.'
- (28) *uus-ððw pöäli-wöär-w-ø.s.* (WV II: 28)
 kaupunki-portti auki-tehdä-PASS-PST
 'Kaupungin portti avattiin.'

Lauseessa (27) veljenpoika on topikaalisin elementti ja ottaa subjektin paikan. Ovi ja sen avaaminen tulevat tilanteeseen uusina elementteinä. Lauseessa (28) taas kaupungin portti on jo mainittu, topikaalinen elementti, ja muu lause rakentuu sen ympärille.

5. Suoran objektin merkintä aineistoni valossa

Tässä luvussa esittelen aineistosta löytämäni suoran objektin merkintätavat sekä perustelen eri merkintätapojen välistä vaihtelua. Kuten syntaktisten paikkojen määräytymisessä myös suoran objektin merkinnässä tapahtuva vaihtelu voidaan aineistoni perusteella selittää informaatorakenteeseen liittyvillä syillä. Esittelen, kuinka luvussa 4 määriteltyjen suorien objektien morfologinen merkitseminen määräytyy ja millaisia funktioita yksittäisillä morfologisilla elementeillä on.

Alaluvussa 5.1 esittelen aineistosta löytyneet merkintätavat ja muotokombinaatiot sekä niiden funktionaaliset kontekstit. Alaluvussa 5.2 käsittelen topikaalisten ja alaluvussa 5.3 fokaalisten suorien objektien merkintää muotokategorioittain. Lähestyn merkintätapoja verbintaivutuksesta käsin: esittelen peräkkäin kahden eri verbintaivutuskategorian, objekti- ja subjektikonjugaation, funktiot sekä kummankin taivutuskategorian yhteydessä esiintyvät mahdolliset nominintaivutuskategoriat.

5.1. Suoran objektin merkintään liittyvä informaatorakenteellinen vaihtelu

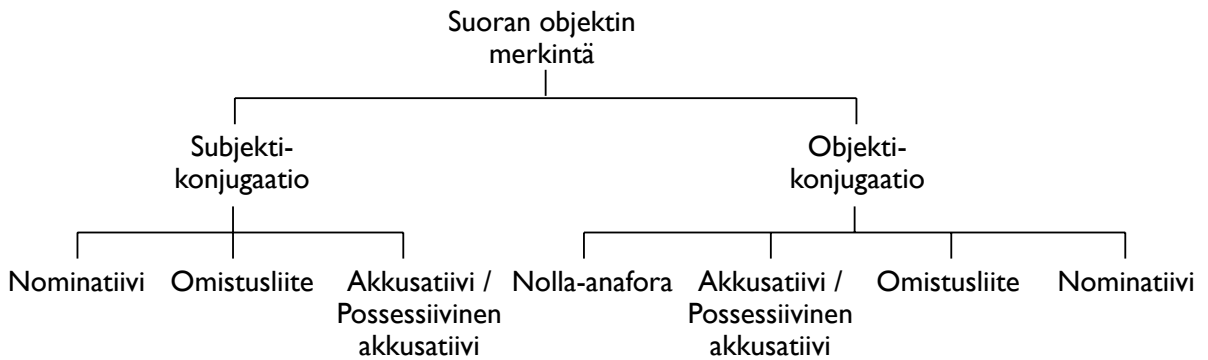
Perushavaintoni on, että fokaaliset objektit ilmaistaan nominatiivimuotoisella nominiobjektilla verbin taipuessa subjektikonjugaatiossa, kun taas topikaaliset objektit merkitään verbin objektikonjugaatiolla, nomininpäätteillä tai molemmilla näistä. Tämä perusoletus on sovellettavissa n. 90 %:iin aineistoani, kuten esimerkeissä (29) ja (30).

(29) *når jäxtl-i.* (WV III: 7B)
 hirsi veistää-3SG
 'Veistää hirsyä.'

Esimerkin (29) suora objekti on fokaalinen eli lauseen tuoma uusi tarkoite, joka yhdessä predikaattiverbin kanssa kertoo jotain subjektin paikan ottavasta topiikista. Esimerkissä (30) taas suorana objektina toimiva hiirenlihapatat on entuudestaan tuttu tarkoite, joka edustaa sekundaaritopiikka:

(30) *tänkør-nyowøly-puut-mø øl=rowtl-ølään!* (WV I: 28)
 hiiri-liha-pata-ACC PREF=heittää-IMP.PL<2SG
 'Heittäkää hiirenlihapatat pois!'

Aineistostani löytyy kuitenkin myös tilanteita, joihin tämä perusoletus ei päde tai joihin se pätee vain verbin- tai nominintaivutuksen osalta mutta ei molempien. Aineistostani löytyneet merkintäkategoriat ja kombinaatiot on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1. Suoran objektin merkintätavat aineistossa.

Kuviossa nominintaivutuskategorioiden on järjestetty kummankin verbintaivutus-kategorian kohdalla laskevan frekvenssin mukaan vasemmalta oikealle: subjektikonjugaation kohdalla laajin frekvenssi on odotuksenmukaisesti nominatiivilla, mutta subjektikonjugaatio esiintyy aineistossani ajoittain myös akkusatiivilla (31) tai omistusliitteellä (32) merkityn nominiojektin yhteydessä:

(31) *näär sons-i sågrøp-mø sons-i.* (WV III: 7B)
 mikä katsoa-3SG kirves-ACC katsoa-3SG
 'Minne katsookin, katsoo kirvestä.'

(32) *låjl-öä täär-ømää-t-ø.* (WV I: 14B)
 jalka-POSS.DU.3SG ojentaa-DER-PST
 'Laski jalkansa alas.'

Objektikonjugaatio taas esiintyy aineistossa myös nominatiivin kanssa:

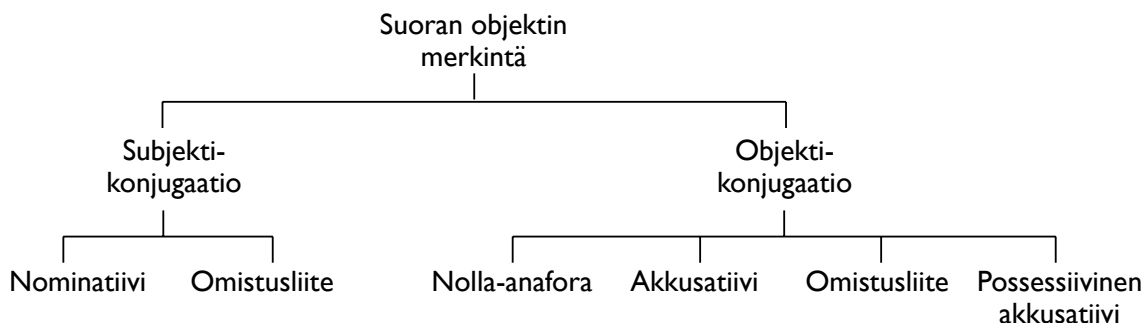
(33) *muuj-øng lyonk koont-øng lyonk tokäly* (WV III: 7B)
 vieras-ADJ tie sotajoukko-ADJ tie niin
tø öärtøg-äänøm.
 PARTIC tukahduttaa-PL<1SG
 'Vieraskulkueen, sotakulkueen minä näin tukahdutan.'

Mainituista muotokombinaatioista ensimmäisen eli subjektikonjugaation ja akkusatiivin ja kolmannen eli objektikonjugaation ja nominatiivin esiintymät ovat kuitenkin niin harvalukuisia, että niiden oikeakielisyys on kyseenalaista: molemmista on koko tuhannen lausekkeen aineistossa vain muutama yksittäinen esimerkki. Kyseiset esiintymät saattavat olla informanttien tai aineistoa keränneen tai käsitelleen tutkijan tekemiä virheitä, jotka eivät vastaa todellista kielenkäyttötilannetta. Mainituista rakenteista vain toisen eli subjektikonjugaation yhteydessä käytetyn omistusliitteen autenttisuudesta ja käytön loogisuudesta on riittävästi todisteita (ks. 5.3.2.2). Myös akkusatiivi subjektikonjugaation yhteydessä on käsitelty luvussa 5.3.2.3, mutta siitä kerätty aineisto on niukka ja perusteluksi esitetty hypoteesi avaa lisäkysymyksiä.

Aineistosta löytyy myös joitain irrallisia tapauksia, joissa subjektikonjugaatio esiintyy ns. nolla-anaforassa, ts. transitiivinen verbi on taivutettu subjektikonjugaatiossa ilman spesifioivaa nominiobjektia, vaikka tekemisen kohde olisi kontekstin perusteella identifioitavissa. On kuitenkin tulkinnanvaraista, onko kyseessä varsinaisen nolla-anafora vai verbin käyttö yksipaikkaisen verbin tapaan, joten en käsittele niitäkään seuraavissa luvuissa.

Aiemmissa tutkimuksissa (ks. Kulonen 2007: 111, 137; Kálmán 1989: 60) on esitetty omistusliitteen laukaisevan objektikonjugaatian automaattisesti: omistusliitteitä on pidetty määräisyyttä merkitsevinä elementteinä. Oma aineistoni ei kuitenkin tue sellaisia väittämiä. Aineistoni mukaan omistusliite voi esiintyä sekä subjektikonjugaatiossa että objektikonjugaatiossa: verbikategorian valintaan vaikuttaa suoran objektin topikaalisuus. Omistusliitteiden esiintymistä käsitellään luvussa 5.3.2.2.

Näin ollen kuvio 1 voidaan esittää riisuttu versio (kuvio 2), johon sisältyvät vain esiintyvyytensä ja yleisten säännönmukaisuuksien valossa luotettavat tapaukset:

Kuvio 2. Karsittu kuvio suoran objektin merkintätavoista.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen eri morfologisten merkintätapojen käyttökontekstit aloittaen vahvimmin topikaalisista suorista objekteista ja edeten fokaalisempiin.

5.2. Topikaalisten objektien merkintä

Kuten jo edellä todettiin, aineistoni perusteella suoran objektin merkintä määräytyy objektin topikaalisuuden mukaan eikä ole suoraan riippuvainen esim. objektin semantisesta funktiosta. Suoran objektin merkinnässä tapahtuvan vaihtelun perusteet voidaan esittää topiikki–fokus-kahtiajakoon nojaten (ks. luku 3.2). Topikaalisia objekteja merkitään verbin objektikonjugaatiossa päätteellä sekä mahdollisesti nominin sijapäätteellä tai omistusliitteellä. Seuraavissa alaluvuissa esittelen topikaalisen suoran objektin merkitsemiseen käytetyt muotokategoriat sekä niiden funktiot ja tehtävät objektinmerkintäprosessissa kokonaisuutena. Aloitan objektikonjugaatiossa (luku 5.2.1) ja esittelen sen jälkeen objektikonjugaatiossa yhteydessä esiintyvät nominin-taivutuskategoriat sekä niiden tarkemmat funktiot.

5.2.1. Objektikonjugaatio

5.2.1.1. Objektikonjugaation käyttökontekstit

Aineistoni valossa mansin itämurteiden ensisijainen tapa merkitä objektia – silloin kun objekti on eksplisiittisesti merkitty – on verbintaivutus eli objektikonjugaatio (ks. luku 3.2). Objektikonjugaation päätteellä ilmaistaan subjektin lukua ja persoonaa sekä objektin lukua, ja sillä merkitään lähtökohtaisesti kaikki topikaaliset suorat objektit, ts. suorat objektit, jotka ovat puhujan oletuksen mukaan kuulijalle keskusteluyhteydestä tuttuja tai aiemmin mainittuja. Objektikonjugaatio siis toimii ensi sijassa transitiivisen lauseen sekundaarisen topiikin merkitsijänä. Kuten edellä jo havainnollistin (ks. luku 4.4), mansin kielessä käytetään kaksi- tai kolmipaikkaista aktiivirakennetta silloin, kun agentti edustaa primaaritopiikka ja patientti sekundaaritopiikka tai fokusta (ks. määritelmät luvusta 4.4). Jonkin muun elementin kuin agentin edustaessa primaaritopiikkaa käytetään passiivirakennetta (ks. Kulonen 1989: 288; 2007: 165).

Luvussa 3.2 mainittua saavutettavuusasteikkoa soveltaen objektikonjugaatiota käytetään aktivoitujen ja saavutettavien suorien objektien yhteydessä. Lisäksi myös ”ei käytössä” -kategoriaan kuuluvat suorat objektit voivat tulla merkityiksi objektikonjugaatiolla. Tällainen suora objekti on vähintään tekstuaalisesti tunnistettavissa (ks. luku 5.1). Aineistostani löytyi yhteensä 417 objektikonjugaation päätteiden sisältävää lausetta, ja niistä taas 230:ssä (55 %) on mukana nominiargumentti tai sivulause. Eri muotokombinaatioiden tarkempi jakauma on esitelty alla olevassa taulukossa 11. Eri muotokombinaatiot konteksteineen käsitellään seuraavissa alaluvuissa.

	Lukumäärä	%
Nolla-anafora	187	44,8 %
Akkusatiivi	113	27,1 %
Omistusliite	44	10,6 %
Possessiivinen akkusatiivi	47	11,3 %
Sivulause	10	2,4 %
Nominatiivi	11	2,6 %
Partisiippi	5	1,2 %
Yhteensä	417	100 %

Taulukko 11. Objektikonjugaation esiintymät eri nominintaivutuskategorioiden kanssa.

5.2.1.2. Nolla-anafora

Silloin kun suora objekti on ilmaistu pelkällä objektikonjugaation päätteellä ilman lauseeseen liittyvää nominiobjektiargumenttia, puhumme nolla-anaforasta. Mansin kielelle on ominaista, että vahvasti topikaalisia elementtejä ei ilmaista eksplisiittisesti lainkaan (Skribnik 2001: 3, 235), vaan niihin viitataan pelkällä verbinpääteellä. Aineistoni perusteella nolla-anaforalla ilmaistaan topikaalisia suoria objekteja, jotka ovat tunnistettavissa kontekstin perusteella: kyseeseen tulee saavutettavuusasteikon taso ”aktivoitu”. Tällöin suora objekti on ollut vahvasti kerronnan tai tekstin keskipisteessä ja kenties mainittu edellisessä repliikissä tai virkkeessä, niin että kuulija osaa identifoida objektin ilman erillistä tarkoitteeseen viittaavaa nominimuotoa. Omassa aineistossani tällaisia ovat toisaalta tarinassa tai laulussa narratiivisena topiikkina toimivat elementit, toisaalta yksittäiset tilannekohtaiset lausetopiikit. Lauseessa (34) esiintyvä metso on koko ajan ollut toinen tarinan keskeisistä elementeistä: koko tarinan juoni kietoutuu sen ympärille, kuinka mies metsästä metsoa, saa sen ammuttua, vie kotiin, keittää ja syö. Metso on lausekontekstissa aktivoitu argumentti, koska se on mainittu edellisessä virkkeessä.

- (34) *kom juw=tee-s-tø.* (WV I: 12B)
 mies PREF=syödä-PST-SG<3SG
 ’Mies söi sen (metson).’

Myös lauseessa (35) esiintyvä pihkanpalatuli on tarinan kannalta keskeinen elementti, josta on puhuttu edeltävissä lauseissa. Koko tarina kertoo ”pihkanpalatulta polttavastaa miehestä”, joka kantaa mukanaan maagista pihkanpalatulta. Kyse on siis myös tekstuaalisesta topiikista, mutta tässä tapauksessa ennen kaikkea lausetopiikista, joka on toiminut sekundaaritopiikkina jo edellisessä lauseessa. Tästä syystä pihkanpalatuli on aktivoitu viittaamalla siihen pelkällä verbin objektikonjugaation päätteellä.

- (35) *towøł-wojøl jål=pøšøwl-øš-tø.* (WV III: 7B)
 sitten-TEMP PREF=puhaltaa-PST-SG<3SG
 ’Sitten hän puhalsi sen (tulen) sammuksiin.’

Myös lauseen (36) kehotuksessa viitataan henkilöön, joka on mainittu edellisessä repliikissä: isä kuulee poikansa tulleen tapaamaan häntä ja pyytää sanansaattajia tuomaan pojan sisään. Tarkoite aktivoidaan viittaamalla siihen objektikonjugaation päätteellä.

- (36) *juw=tåt-ølään!* (WV I: 14B)
 PREF=tuoda-IMP.SG<2PL
 ’Tuokaa hänet sisään!’

Pihkanpalatuli on myös lauseessa (37) yksi koko tarinan keskeisimpiä elementtejä: pihkanpalatuli on kertomuksessa läsnä alusta lähtien, se on tarinan kulun kannalta keskeinen elementti ja se myös mainitaan keskustelun edellisessä repliikissä.

(37) *päri pøl tåt-øs-lään?* (WV III: 7B)
 takaisin PARTIC bring-PST-SG<2PL
 'Oletteko tuoneet sen (tulen) takaisin?'

Kaikista edellä olevista esimerkeistä käy ilmi, että elolliset ja elottomat suorat objektit merkitään samalla tavoin: eri merkintätavat korreloivat pragmaattisten eivätkä semanttisten ominaisuuksien kanssa. Luvussa 3.1 mainitulla elollisuushierarkialla ei siis itämansissa ole vaikutusta suoran objektin merkintään. Mansi on ominaisuuksiltaan DOM-kieli, mutta edustaa DOM-kielten joukossa tyyppiä, jossa merkintätapa määräytyy topikaalisuuden mukaan. Myöskään määräisyydellä tai verbisemantiikalla ei havaintojeni mukaan ole vaikutusta merkintätavan vaihteluun. Aineistossani esiintyy määräisiä suoria objekteja, jotka eivät kuitenkaan ole topikaalisia eivätkä siksi tule eksplisiittisesti merkityiksi. Myöskään verbien semanttinen luokittelu ei korreloi merkittävyyuskategorioiden kanssa. Vaikka elollisuuden ja määräisyyden onkin todettu olevan viitetekijöitä monessa DOM-kielessä, niiden vaikutus ei ole uni-versaali piirre eikä elollisuushierarkiaa noteerata kaikissa kielissä lainkaan.

5.2.2. Objektikonjugaation täydentäminen nominiobjektilla

5.2.2.1. Nominiobjektin funktiot

Alaluvussa 5.2.1 havainnollistin, kuinka verbin objektikonjugaatio on ensisijainen tapa merkitä suoran objektin topikaalisuutta, ts. se on ainoa pakollisesti läsnä oleva merkintämuoto silloin, kun objekti vain on merkitty, ja annoin esimerkkejä tilanteista, joissa objektiin viitataan eksplisiittisesti pelkällä objektikonjugaation päätteellä eli nolla-anaforalla. Verbintaivutusta kuitenkin täydennetään ajoittain erillisellä nominiobjektilla, joka joko taipuu akkusatiivissa tai sisältää omistusliitteen. Oman aineistoni perusteella on eroteltavissa kaksi eri tilannetta, joissa nominiobjektia käytetään. Olen nimennyt nämä tilanteet **spesifioivaksi** ja **korostavaksi** funktioksi. Luonnollisesti etenkin korostamista voidaan ilmaista myös esim. äänenpainolla, mutta se ei kuulu tämän tutkimuksen alueeseen. Tässä yhteydessä keskityn erittelemään suorien objektien eri käyttötilanteita.

Spesifioivalla funktiolla viitataan tilanteisiin, joissa suora objekti on topikaalinen, mutta puhuja joutuu viittaamaan siihen erillisellä lekseemillä välttääkseen väärinkäsityksiä. Spesifioivan funktion kohdalla siis suorat objektit voivat edustaa saavutettavuusasteikon tasoa ”saavutettava”. Vaikka suoran objektin topikaalisuus ja komponentin luku onkin jo ilmaistu verbinpäätteellä, puhuja vielä erikseen spesifioi

objektin viitaten siihen nominikomponentilla. Näin ollen nominikomponentilla on myös eksplisiittistä tietoa välittävä funktio. Luvussa 5.2.1.2 esitellyissä tapauksissa suorat objektit ovat saavutettavuustasoltaan aktivoituja eivätkä tarvitse tällaista identifiointia. Aineistossani objektikonjugaation sisältävistä lauseista 45 % edustaa nollanaforaa ja 52 % sisältää erillisen nominaaliobjektin. 3 %:ssa lauseista objektikonjugaatiolla ilmaistu suora objekti on sivulauseen tai partisiipin muodossa (ks. taulukko 11).

Korostavasta funktiosta on kyse silloin, kun suora objekti on voimakkaasti topikaalinen ja kontekstin perusteella tunnistettavissa mutta puhuja haluaa syystä tai toisesta korostaa tai painottaa sitä. Saavutettavuusasteikolla liikutaan tasolla ”aktivoitu”: referentti on hierarkiassa yhtä korkealla kuin referentit, joihin viitataan nollanaforalla, mutta merkintätapa on sama kuin edellä mainitussa astetta alemmassa kategoriassa. Tässä yhteydessä nominikomponentin funktio onkin ensi sijassa pragmaattinen eikä komponentti tuo uutta eksplisiittistä tietoa tapahtuneesta. Spesifioivan ja korostavan funktion frekvenssit poikkeavat eri persoonien osalta. Ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien kohdalla korostavan funktion frekvenssi on huomattavasti korkeampi kuin kolmannen persoonan persoonapronominien tai substantiiviobjektien, mikä on hyvin luonnollista, koska ensimmäinen ja toinen persoona lähes poikkeuksetta ovat saavutettavuusasteeltaan aktivoituja. Esittelen nämä kaksi funktiota alaluvuissa 5.2.2.2–5.2.2.5 eri morfologisten merkintäkategorioiden yhteydessä.

5.2.2.2. Akkusatiivilla merkitty substantiiviobjekti

Yleisin ja odotuksenmukainen nominiobjektien merkintätapa on akkusatiivin päätte. Aiemmin totesin verbintaivutuksen olevan ensisijainen suoran objektin merkintätapa. Edelleen voidaan katsoa akkusatiivin olevan ensisijainen nominiobjektin merkintätapa. Mikäli topikaalinen nominiobjekti ei ole merkitty akkusatiivin päätteellä, sijapäätte on ekonomisuuden periaatteen nimissä jätetty pois, koska ilmaisu sisältää toisenkin morfologisen merkinnän. Tällaisia merkintöjä ovat lähinnä omistusliitteet.

Lauseessa (38) suoralla objektilla on spesifioiva funktio. Tarinassa kuvaillaan fiktiivistä tilannetta, jossa käärme tai sisilisko katselee lautalla olevia ihmisiä ja suunnittelee jonkun heistä tappamista. Vaikka tappamisen kohteena oleva henkilö ei ehkä olekaan tarinassa vielä päässyt keskipisteeseen, se on puhujan kannalta jo tunnettu käsite ja näin ollen topikaalinen. Kuulijan kannalta viestin ymmärtäminen kuitenkin vaatii tarkoitteen spesifioimista nominiobjektilla. Kyseessä on siis tilannetasolla saavutettava käsite.

- (38) *tətø-kar-mø*   *tø*   *äl-n-iiləm.*   (WV I: 5B)
 DEM-tyyppi-ACC   PARTIC   tappaa-DER-SG<1SG
 ’Tapanpa tuon.’

Myös lauseessa (39) nominikomponentilla on spesifioiva funktio. Pojan pitäisi päästä taloon sisälle, mutta hän ei löydä ovea. Tässä tapauksessa ovea voidaan pitää **pää-teltävänä** elementtinä (ks. Shore 2008: 32), koska talossa aina oletettavasti on ovi. Lisäksi diskurssi käydään tilanteessa, jossa kyseinen ovi on kaikille tarinan läsnäolijoille tuttu. Poikaan liittyvä repliikki on kuitenkin suunnattu pojan isoisälle, joka ei vielä tiedä, miksei poika tule sisään. Vaikka siis ovi näin onkin tilanteen kannalta tunnettu käsite, puhujan on spesifioitava se, koska diskurssissa sitä ei ole äskettäin mainittu. Kyse on siis tilannetasolla tunnistettavasta tai pääteltävästä tarkoitteesta.

- (39) *õðw-øm öät kont-iitø.* (WV I: 14B)
 ovi-ACC NEG löytää-SG<3SG
 'Hän ei löydä ovea.'

Lauseessa (40) karhu on jo mainittu tarinassa hetkeä aiemmin eli se on tilannetasolla saavutettava. Kertoja ei käytä nolla-anafora, koska karhu ei ole saavutettavuus-tasoltaan aktiivinen eli ei kontekstin perusteella helposti tunnistettavissa: tarinassa on läsnä muitakin mahdollisia ampumisen kohteita.

- (40) *öänsyøx^o-mø päätt-øst-ø.* (WV IV: 26)
 karhu-ACC osua-PST-SG<3SG
 'Hän ampui karhua.'

Lauseessa (41) mies on poiminut yhteensä kolme marjaa. Nyt hän syö niistä kaksi ja vie kolmannen kotiin.

- (41) *kit pol-säm-mø juw=töäjøpø-s-öä, äk^o* (WV I: 1B)
 kaksi marja-silmä¹²-ACC PREF= syödä-PST-DU<3SG yksi
pol-säm-mø juw=tåt-iitø.
 marja-silmä-ACC PREF=tuoda-SG<3SG
 'Hän söi marjoista kaksi ja toi kolmannen kotiin.'

Pitäisikö nominikomponentin funktio tulkita spesifioivaksi vai korostavaksi? Marjat itsessään ovat topikaalisia, ja niihin voisi viitata pelkällä nolla-anaforallakin. Nominikomponentteja määrittävät lukusanat kuitenkin jakavat käsitteen uudelleen ja antavat tarpeen spesifioinnille. Isompi kokonaisuus itsessään on vahvasti topikaalinen, mutta sen pienemmät osat eivät. Tällä perusteella tulkitsen tämällyyppisen nominiargumentin funktion spesifioivaksi.

Sijamerkityn substantiiviobjektin läsnäololle on siis kaksi syytä: määrittelemisen/spesifioiminen ja korostaminen. Spesifioivan funktion kohdalla sijamerkitty nominiargumentti määrittelee heikommin topikaalisen suoran objektin, jonka läsnäoloon on jo viitattu verbin objektikonjugaatiolla. Korostavan funktion kohdalla taas nolla-anafora riittäisi tarvittavan informaation välittämiseen, mutta puhuja haluaa painottaa suoran objektin tarkoitetta.

12. Ilmaus viittaa marjakasvin ”silmäosaan” eli marjaan, varvun hedelmään.

5.2.2.3. Akkusatiivilla merkitty pronominaalinen objekti

Suorana objektina esiintyvät persoonapronominit taipuvat aina akkusatiivissa. Tämä on hyvin linjassa topikaalisuuden periaatteiden kanssa: ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominit kuuluvat semanttisesta luonteestaan johtuen **pysyvästi ilmeisiin** elementteihin (ks. Shore 2008: 31, Firbas 1992: 24) ja voivat siksi olla fokuksen asemassa lähinnä, mikäli kyseessä on argumentti-fokus (ks. luku 3.2.2). Sen lisäksi, että pronominaaliset suorat objektit taipuvat aina akkusatiivissa, pronominaalisen objektin käyttö objektikonjugaation rinnalla on ensimmäisen ja toisen persoonan osalta suorastaan säännönmukaista: aineistoni perusteella nolla-anafora esiintyy ensimmäisen ja toisen persoonan yhteydessä vain 3 %:ssa tapauksista. Toisin kuin unkarin kielessä, myös ensimmäisen ja toisen persoonan objektit laukaisevat objektikonjugaation:

- (42) *öän-øm jål=ääl-ääløn.* (WV I: 12B)
 1SG-ACC PREF=tappaa-IMP.SG<2SG
 'Tapa minut!'

Lauseen (42) suora objekti on funktioltaan spesifioiva: tekstikonteksti on sellainen, ettei käskyn kohteena olevan henkilö voi pelkän verbinpääteeseen sisältyvän perusteella tietää, kenet pitäisi tappaa. Sen sijaan lauseessa (43) toisen persoonan pronomini voidaan katsoa korostavaksi. Lause (43) on ote karhulaulusta, jonka konteksti on mytologinen: karhu kuvataan jumalan poikana, jonka jumala laskee alas maan pinnalle. Karhu, johon laulussa toistuvasti viitataan toisen persoonan pronomiinilla, on yksi laulun tekstuaalisia topiikkeja ja kyseisessä säkeessä myös aktivoitu tarkoite. Kielelliseen muotoon tosin voivat vaikuttaa myös karhulaulujen tyyli- ja rytmiseikat.

- (43) *om nää-n seemøl möö kårøng¹³* (WV IV: 6)
 1SG 2SG-ACC musta maa ?
tåw-nø jål=täärøt-øs-løm.
 pinta-LAT PREF=päästää-PST-SG<1SG
 'Minä laskin sinut alas mustan maan kamaralle.'

Ensimmäisestä ja toisesta persoonasta poiketen kolmannen persoonan objektit usein ilmaistaan nolla-anaforalla: kolmannen persoonan persoonapronomini siis esiintyy suorana objektina verrattain harvoin. Aineistossani esiintyvistä kolmannen persoonan henkilöön viittaavista topikaalisista suorista objekteista nolla-anaforalla ilmaistuja oli 13-kertainen määrä persoonapronominin akkusatiivimuodolla ilmaistuihin nähden. Näiltä osin siis ensimmäisen ja toisen persoonan pronominaaliset objektit poikkeavat huomattavasti kolmannen persoonan pronominaalisista objekteista. Kolmannen persoonan osalta on tietysti huomioitava myös eris- tai yleisnimellä

13. Sanan *kårøng* tarkka merkitys on jäänyt epäselväksi myös alkuperäisteoksessa. WV IV:n selitysoiossa todetaan, että kahden sanan ilmaus *kårøng tāw* tarkoittaa ilmeisesti maankamaraa ja *tåw* yksin tarkoittaa pintaa.

ilmaistut henkilötarkoitteiset objektit, jotka 90 %:ssa tapauksia edustavat spesifioivaa funktiota. Tämä selittää osaltaan tilannetta kolmannen persoonan suhteen mutta ei sitä, miksi nolla-anaforaä käytetään ensimmäisen ja toisen persoonan osalta niin vähän.

5.2.2.4. Omistusliitteellä merkitty substantiiviobjekti

Omistetun asemassa oleva suora objekti merkitään joko omistusliitteellä ilman akkusatiivin tunnusta tai possessiivisen akkusatiivin tunnuksella. Possessiivinen akkusatiivi koskee vain tiettyjä kolmannen persoonan omistajia: käsittelen niitä luvussa 5.2.2.3. Kaikki ensimmäisen tai toisen persoonan omistusliitteen sisältävät sekä osa kolmannen persoonan omistusliitteen sisältävistä objekteista merkitään pelkällä omistusliitteellä, eikä omistusliitteellinen muoto koskaan saa erillistä akkusatiivin tunnusta (ks. esim. 44–45). Tässä yhteydessä siis määrittelen possessiivisen akkusatiivin omaksi kategoriakseen.

Omistusliite ei kuitenkaan ole suoraan osallisena transitiivisuuden ilmaisemisessa: sillä ilmaistaan omistussuhdetta, mutta suorana objektina esiintyvä omistusliitteellinen muoto saa erillisen akkusatiivimerkinnän vain em. kolmannen persoonan muodoissa. Omistusliite voi liittyä myös fokaaliseen suoraan objektiin, jolloin verbi on subjektikonjugaatiossa. Aineistossani esiintyvistä omistusliitteen sisältävistä suorista objekteista 44 esiintyi objektikonjugaation yhteydessä ja 20 subjektikonjugaation yhteydessä. Lisäksi kolme omistusliitteellistä suoraa objektia esiintyi partisiipin tai infinitiivin yhteydessä. Subjektikonjugaation yhteydessä esiintyvien omistusliitteellisten muotojen määrä on siis 30 % koko aineistosta, eikä ilmiötä voi näin ollen pitää mitenkään marginaalisena. Käsittelen fokaalisia omistusliitteellisiä objekteja luvussa 5.3.2.2.

Lauseessa (44) toisen persoonan omistaja on merkitty omistusliitteellä, eikä suora objekti saa enää sijamerkintää:

(44) *wø-nø mät onk-syømør-toåwt-øn wäj-ååløn!* (WV III: 7B)
 ottaa-AKT jokin pihka-pala-tuli-SG2SG ottaa-IMP.SG<2SG
 'Ota pihkanpalatulesi, jos haluat!'

Lauseessa (45) taas yksikön kolmannen persoonan omistaja on merkitty pelkällä omistusliitteellä omistettavan ollessa monikollinen. Kyseisestä muodosta ei ole aineistosta löytynyt possessiivisen akkusatiivin muotoa, minkä perusteella voidaan todeta, ettei possessiivinen akkusatiivi kata yksikön kolmannen persoonan omistajan ja monikollisen omistettavan kombinaatiota. Aineiston vähyys ja elävien informanttien puute kuitenkin asettaa tulkinnalle tiettyjä rajoja.

- (45) *ton-tø-kar-ään sōārøsy-nø noåløw tø rās-s-ään.* (WV III: 7B)
 DEM-PARTIC-esine-PL.3SG meri-LAT kohti niin heittää-PST-PL<3SG
 'Niin hän heitti kaikki tavaransa mereen.'

5.2.2.5. Possessiivinen akkusatiivi

Possessiivinen akkusatiivi on akkusatiivin sijapäätteen ja omistusliitteen kombinaatio. Muoto on perinteisesti mielletty salkkumorfeemiksi, josta ei erotella akkusatiivin ja omistusliitteen päätteitä, mutta asiasta ei olla yksimielisiä. Itse tässä tutkimuksessa käsittelen ilmiötä salkkumorfeemina, koska kyseessä kuitenkin on tiettyihin persooniin systemaattisesti rajattu muotokategoria, jonka morfeeminrajat ovat hämärtyneet.

Possessiivista akkusatiivia käytetään samalla tavoin objektikonjugaation yhteydessä kuin absoluuttista akkusatiiviakin: possessiivisen akkusatiivin päätteellä täydennetään verbintaivutusta tarvittaessa. Niissä persoonissa, joissa tunnetaan possessiivinen akkusatiivi, sitä käytetään omistetun suoran objektin kanssa, muissa persoonissa käytetään pelkkää omistusliitettä. Lauseissa (46) ja (47) esiintyy possessiivisella akkusatiivilla merkitty suora objekti. Molemmissa possessiivisen akkusatiivin päätte viittaa yksikön kolmannen persoonan omistajaan ja yksikölliseen omistettavaan. Ensimmäisessä on päätteestä vokaalialkuinen variantti, jälkimmäisessä konsonanttialkuinen.

- (46) *jäg-ø k°äl-ððw-øtääm pöälii-pon-øst-ø* (WV I: 14B)
 isä-POSS.SG.3SG ulos-ovi-ACC.SG.3SG auki-laittaa-PST-SG<3SG
to pās tāw-nöän i keelej-ø.
 DEM hetki 3SG-LAT PARTIC näkyä-PST
 'Hänen isänsä avasi ulko-ovensä ja ilmestyi samassa näkyviin.'

- (47) *öäsy-tääm wot-äx° pümt-øst-ø.* (WV I: 14B)
 isoisä-ACC.SG.3SG kutsua-INF alkaa-PST-SG<3SG
 'Hän alkoi kutsua isoisäänsä.'

5.3. Fokaalisten objektien merkintä

Edellä esittelin topikaaliset suorat objektit ja niiden merkintätavat. Seuraavissa alaluvuissa esittelen fokaaliset objektit, jotka pääasiallisesti eivät ole morfologisesti merkittyjä lainkaan. Myös tässä luvussa aloitan verbintaivutuskategoriasta ja esittelen sen jälkeen kyseisen verbintaivutuskategorian yhteydessä esiintyvät nominiobjektikomponentit. Samalla pohdin eri funktioiden ilmaisutapoja silloin, kun niitä ei ole morfologisesti merkitty.

5.3.1. Subjektikonjugaatio

Suoran objektin ollessa fokaalinen eli edustaessa tilanteen kannalta uutta informaatiota verbi on subjektikonjugaatiossa, aivan kuten yksipaikkaistenkin verbien yhteydessä. Tällöin verbiin ei liity objektiin viittaavaa aineista: subjektikonjugaation päätteellä ilmaistaan subjektin lukua ja persoonaa. Lähes poikkeuksetta suora objekti on tällöin ilmaistu nominatiivimuotoisella nominiobjektilla, johon voi tarvittaessa liittyä myös omistusliite.

- (48) *nee(g) öät uusyöntöäl-i.* (WV III: 7B)
 nainen NEG nähdä-3SG
 'Hän ei näe (ketään) naista.'

Esimerkissä (48) suora objekti viittaa naisiin yleensä ja tulee tilanteeseen uutena käsitteenä. Tarinan miehen kerrotaan elelevän ja makaavan, minkä jälkeen todetaan, ettei hän ole nähnyt ketään naista tai miestä pitkään aikaan. Tarkoite on tunnistettavuudeltaan tunnistamaton ja ankkuroimaton, koska se ei välittömästi sitoudu mihinkään jo mainittuun asiaan (ks. Lambrecht 1994: 109). Samalla tarkoite antaa uutta informaatiota koskien topiikkia eli puheen kohteena olevaa miestä. Kyse ei ole kenestäkään tietystä tai jo tunnetusta naisesta vaan naisista yleensäkin ja erityisesti siitä, ettei sellaisia näy. Näin ollen suora objekti on morfologisesti merkittömän.

5.3.2. Nominasiobjektin merkintä subjektikonjugaation yhteydessä

5.3.2.1. Nominatiivi

Valtaosassa tapauksia fokaalinen objekti ilmaistaan nominatiivimuotoisella nominiobjektilla. Mikä siis erottaa subjektin objektista molempien ollessa merkittömässä sijassa? Voisiko vastausta hakea sanajärjestyksestä? Kálmánin (1989: 65) ja Kulosen (1989: 44) mukaan mansin kaikissa murteissa perussanajärjestys on SOV eli subjekti tulee ennen suoraa objektia. Hyvin usein näin onkin:

- (49) *kom sågrøp öälm-ønt-i.* (WV III 7B)
 mies kirves kantaa-DER-3SG
 'Mies kantaa kirvestä.'

Oman aineistoni perusteella tämä ei kuitenkaan ole ehdoton järjestys: aineistostani löytyy myös lauseita, joissa sanajärjestys noudattaa esim. kaavaa OSV:

- (50) *jiiw-oosymø kom öälm-ønt-i.* (WV III: 7B)
 puu-avain mies kantaa-DER-3SG
 'Mies kantaa puuavainta.'

Esimerkit (49) ja (50) ovat samasta tarinasta, jossa yhdelle ja samalle miehelle tapahtuu erilaisia asioita: hän mm. tapaa kirvestä kantavan miehen ja myöhemmin puuavainta kantavan miehen. Tilanteet ovat siis semanttisesti hyvin paralleelisia: kummassakin topiikkina toimii mies, joka on hetkeä aiemmin havaittu. Kummassakin kohdassa miehestä kerrotaan heti alkuhavaintojen jälkeen, että tämä kantaa jotakin. Sekä puuavain että kirves toimivat samalla tavoin merkitsemättömänä fokuksena: ne molemmat antavat lisäinformaatiota topiikista ja ovat tilanteen kannalta uusia tarkeitteita. Silti sanajärjestys vaihtelee.

Sanajärjestys voi aineistoni perusteella olla myös SVO:

- (51) *pås-øng-kām jāg jālt-øs tōtø* (WV I: 1B)
 valo-ADJ-mies isä luoda-PST DEM
syöär, tōtø syiipør.
 maailma DEM Siperia
 'Valoisa mies-isä loi tämän maailman, tämän Siperian.'

Sanajärjestys SOV ei siis ole absoluuttinen. Subjektin ja suoran objektin erottavat toisistaan myös konteksti ja elollisuushierarkia: esim. edellä mainitussa esimerkissä mahdollisuus, että puuavain kantaisi miestä, on aika epätodennäköinen. Jää kuulijan tulkittavaksi, kuka kantaa mitään. Tekstin edellisessä virkkeessä on todettu, että päähenkilöt tapaavat miehen, ja sen jälkeen kerrotaan miehen kantavan puuavainta. Aina fokaalisen suoran objektin sisältävässä lauseessa ei kuitenkaan esiinny kahta nominatiivimuotoista argumenttia. Hyvin usein lauseen topikaalisiin argumentti eli subjekti on ilmaistu nolla-anaforalla eli pelkällä verbin persoonapäätteellä:

- (52) *äk°-määsyt kit eek°-öänsyøx° kont-øs.* (WV III: 9B)
 yksi-PARTIC kaksi eukko-ukko tavata-PST
 'Yhtäkkiä hän kohtasi eukon ja ukon.'

5.3.2.2. Omistusliite

Kuten luvussa 5.1 mainitsin, mm. Kulonen (2007: 111, 137) ja Kálmán (1989: 60) ovat esittäneet omistusliitteen laukaisevan objektikonjugaation poikkeuksetta: omistusliitettä on pidetty paitsi omistussuhdetta myös määräisyyttä ilmaisevana elementtinä. Oma aineistoni kuitenkin osoittaa, että omistusliite ei automaattisesti laukaise objektikonjugaatiota: luvussa 5.2.2.4 esittämäni lukujen perusteella 30 % omistusliitteellisistä suorista objekteista esiintyy subjektikonjugaation yhteydessä. Omistusliitteellinen muoto voi olla joko topikaalinen tai fokaalinen, ja verbintaivutuskategoria vaihtelee sen mukaan. Myös informaatorakenteen kannalta tämä vaikuttaa hyvin loogiselta ratkaisulta. Miksi olettaisimme omistusliitteen automaattisesti laukaisevan objektikonjugaation, vaikka omistusliite ei korreloi objektikonjugaatiota vaativien ominaisuuksien kanssa? Vaikka kaksi kolmasosaa omistusliitteellisistä

suorista objekteista esiintyykin objektikonjugaation yhteydessä, myös subjektikonjugaatio on mahdollinen.

Omistusliitteellinen suora objekti esiintyy subjektikonjugaation yhteydessä silloin, kun sen tarkoite tuodaan uutena informaationa keskusteluun, eli kun tarkoite on fokaalinen. Lauseessa (53) mies pukee päälleen yhden puvuistaan. Omistusliitteellä viitataan siihen, että puku on hänen, mutta käsite ei ole aiemmasta yhteydestä tuttu, eikä sitä siksi ole merkitty objektikonjugaatiolla.

- (53) *ton k°än-pöäl-nø seemøl-nyoxøs, sårøng-nyoxøs* (WV I: 14B)
 DEM ylä-puoli-LAT musta-soopeli valkea-soopeli
jålp-øng toågl-åät nok=posyg-øs.
 pyhä-ADJ vaate-POSS.SG.3SG PREF=vetää-PST
 'Sen ylle hän puki erään pyhän pukunsa mustasta soopelista, valkeasta soopelista.'

Samoin esimerkissä (54) kärpännahkaviitta on identifioimaton. Suomenoksessa olen käyttänyt muotoa ”itselleen kärpännahkaviittaa”, koska se kuvaa tilannetta paremmin kuin vaikka ilmaus ”kärpännahkaviittaansa”: suomessa omistusliitteellinen muoto herättää mielikuvan topikaalisesta tai definiittisestä tarkoitteesta.

- (54) *soolyøsy-toågl-åät k°ås køs-m-øs...* (WV I: 14B)
 kärppä-vaate-POSS.SG.3SG vaikka etsiä-DER-PST
 'Vaikka hän alkaa etsiä itselleen kärpännahkaviittaa...'

5.3.2.3. Kontrastiivinen topiikki: akkusatiivi

Aineistostani löytyy myös joitain esimerkkejä, joissa subjektikonjugaatio esiintyy akkusatiivimuotoisen nominiobjektin kanssa. Tällaiset tapaukset ovat harvinaisia ja liittyvät yhteen suhteellisen marginaaliseen ilmiöön:

- (55) *näär sons-i, sårøp-mø sons-i.* (WV III: 7B)
 mikä katsoa-3SG kirves-ACC katsoa-3SG
 'Mihin hyvänsä hän katsoo, hän näkee kirveen.'

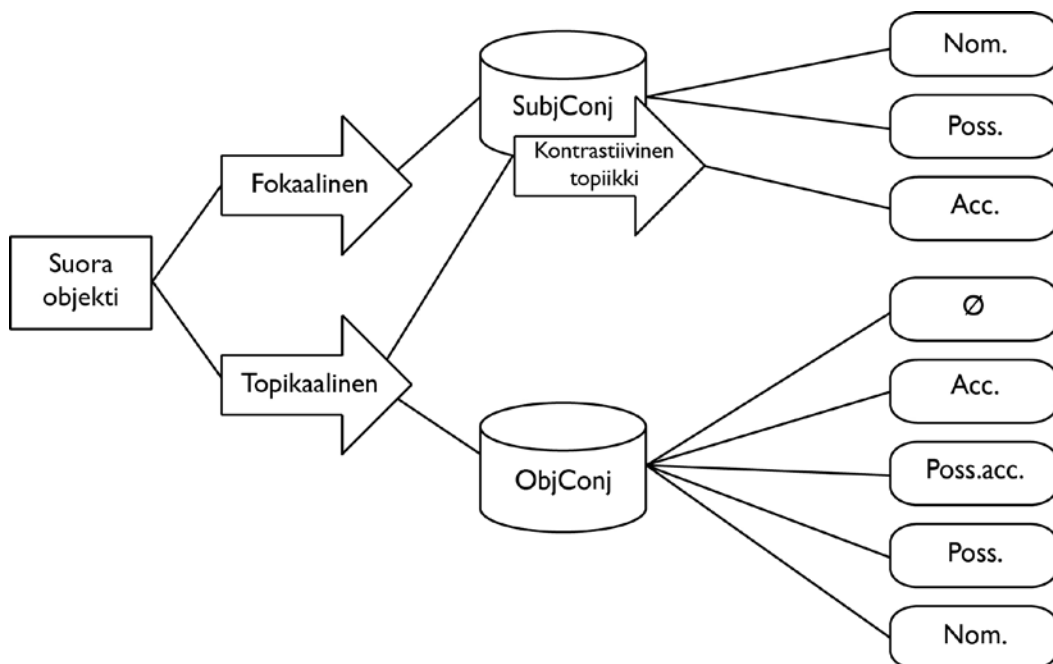
Lauseessa (55) suorana objektina toimii usean mahdollisuuden joukosta poimittu tarkoite: ilmiötä kutsutaan kontrastiiviseksi topiikiksi (ks. esim. Lee 2006). Vaikka suora objekti kiistämättä toimiikin lauseen fokuksena, se vastaa kysymykseen *mitä?* tilanteessa, jossa valinnan mahdollisuus on rajattu tiettyyn vähintään ankkuroitujen tarkoitteiden joukkoon. Kyseisessä tapauksessa katsomisen kohde on virkkeen ensimmäisessä lauseessa vielä identifioimaton, toisessa lauseessa se kohdistuu useista mahdollisuuksista juuri kirveeseen, joka on topikaalinen elementti.

5.4. Yhteenveto: topikaalisten ja fokaalisten objektien merkintä

Seuraavassa kuviossa 3 esitellään suoran objektin merkintätapojen määräytyminen objektin topikaalisuuden perusteella. Mukana on myös objektikonjugaation yhteydessä esiintyvä nominatiivi, jota en kuitenkaan tässä yhteydessä käsittele, koska esiintymiä on vähän eikä niistä voi tehdä johtopäätöksiä.

Järjestelmän perussääntönä voidaan pitää sitä, että topikaaliset suorat objektit merkitään, fokaalisia ei. Fokaalisiin suoriin objekteihin viitataan subjektikonjugatiolla ja nominatiivimuotoisella, mahdollisesti omistusliitteellisellä nominiojektilla. Topikaaliset objektit merkitään pakollisesti verbin objektikonjugatiolla, jota voidaan täydentää nominintaivutuksella suoran objektin topikaalisuudesta ja muista pragmaattisista syistä riippuen. Merkintätavan yksityiskohdat määräytyvät tunnistettavuuskategorioiden mukaan: paradigman alkupäätä edustavat kaikkein topikaalisimmat suorat objektit merkitään nolla-anaforalla eli ilman erillistä nominikomponenttia. Lisäksi voidaan käyttää myös akkusatiivimuotoista nominiojektia, mikäli suoraa objektia halutaan erityisesti korostaa; tällaiset tilanteet olen nimennyt nominintaivutuksen korostavaksi funktioksi, joka on hyvin puhtaasti pragmaattinen.

Mikäli suora objekti on topikaalinen eli puhujan silmissä kuulijalle tuttu, mutta tarvitsee silti spesifiointia, verbintaivutusta täydennetään nominintaivutuksella riittävän informaation välittämiseksi. Tällaiset tilanteet olen nimennyt spesifioivaksi funktioksi, jossa nominikomponentin käyttö ei johdu ainoastaan pragmaattisista syistä vaan sillä välitetään myös eksplisiittistä tietoa.

Kuvio 3. Suoran objektin merkintä ja siihen vaikuttavat syyt.

6. Lopuksi

Edellisissä luvuissa olen esitellyt, kuinka sekä transitiivisuutta ilmaisevien rakenteiden vaihtelu laajemmin että suoran objektin merkintä määräytyy itämansissa informaatorakenteen mukaan. Tulos on samassa linjassa esim. Dalrymple ja Nikolaevan (2011) sekä Lemmon (2010/2011) näkemysten kuten myös Klumppin (2008) komia koskevien tulosten kanssa. Uralilaisista kielistä monet ovat DOM-kieliä, joissa Bossongin (1985) ja Aissenin (2003) esittämät elollisuus ja määräisyys eivät kuitenkaan toimi pääasiallisina viitetekijöinä. Omaa aineistoani tarkastellessani olen useista yrityksistä huolimatta päättänyt toteamaan, että elollisuushierarkia ei ole sovellettavissa mansin itämurteisiin. Myös määräisyys käsitteenä osoittautui liian suppeaksi kuvaamaan koko tilannetta.

Itämansissa kaikkien kaksi- ja kolmipaikkaisten aktiivi- ja passiivirakenteiden välisestä vaihtelusta rakentuu kuvio, jonka perustana on informaatorakenteellinen vaihtelu: syntaktisten ja pragmaattisten funktioiden suhde sekä eri argumenttien morfologinen merkintä määräytyvät pragmaattisen hierarkian mukaan. Fokaalisia suoria objekteja ei merkitä morfologisesti lainkaan. Topikaaliset objektit merkitään ensi sijassa verbinpäätteellä ja tarvittaessa myös sijapäätteellä tai pelkällä omistusliitteellä. Typologisesti merkittävää on verbintaivutuksen keskeinen rooli: ne objektit, jotka merkitään, merkitään ensi sijassa verbinpäätteellä. Nominintaivutuksen funktio on verbintaivutusta täydentävä. Voimmeko siis sanoa, että nominintaivutuksella ei ole täysin itsenäistä tehtävää objektinmerkintäsystemissä? Tilanteita, joissa suora objekti on sijamerkitty mutta ei verbimerkitty, löytyy aineistosta joitain, mutta niiden frekvenssi on hyvin alhainen ja käyttökonteksti marginaalinen. Näiden muotojen esiintyminen kuitenkin asettaa tarvetta jatkotutkimukselle.

Omistusliitteet eivät varsinaisesti osallistu transitiivisuuden ilmaisemiseen, mutta tiettyjen persoonamuotojen kohdalla ne sivuuttavat akkusatiivin päätteen. Aiemmista tutkimuksista poiketen oma aineistoni osoittaa, että omistusliitteet eivät automaattisesti laukaise objektikonjugaatiota. Omistusliite ei suoraan merkitse definiittisyyttä, kuten aiemmin on esitetty (joskin omistusliitteellä merkitty argumentti on tavalla tai toisella definiittinen), eikä edes topikaalisuutta. Omistusliite ilmaisee omistussuhdetta, ja omistetun ollessa suorana objektina verbintaivutuskategoria määräytyy omistetun topikaalisuuden mukaan. Kognitiivisesti on täysin loogista, että myös omistettu argumentti voi olla myös fokaalinen.

Tämän kuvion jälkeen jää vielä kysymyksiä avoimeksi. Mielenkiintoinen kysymys on, mihin itämansissa tarvitaan akkusatiivia. Pohjoismansissa sitä ei ole, eikä sen tilalla esiinny mitään muuta morfologista elementtiä. Itämansissa akkusatiivilla on oma selkeä roolinsa suoran objektin merkinnässä, mutta se ei ole niinkään uutta sisältöä vaan pragmaattista tietoa välittävä. Onko akkusatiivin funktio siis puhtaasti pragmaattinen? Sitä on vaikea pelkkien kirjallisten materiaalien perusteella tarkastella. Mielenkiintoinen on niin ikään kontrastiivisen topiikin merkintä. Omassa aineistossani esiintymiä oli niin niukasti, ettei niiden perusteella voi tehdä varmoja johtopäätöksiä. Aihe olisi kuitenkin tutkimisen arvoinen myös typologiselta kannalta.

Kysymyksiä herättää myös sanajärjestyksen rooli ja informaatorakenteen vaikutus siihen. Sherwood (1996) on tarkastellut sanajärjestystä Tavdan murteen osalta ja huomannut eroavaisuuksia Munkácsin 1880-luvulla ja Kanniston 1900-luvun alussa keräämien aineistojen välillä: Sherwood katsoo tuossa parinkymmenen vuoden jaksossa tapahtuneen voimakasta muutosta suuntaan SOV → SVO, minkä hän perustelee ulkopuolisella vaikutuksella ja kuolevan kielen tendenssistä muuttua viimeisinä hetkinään (Sherwood 1996: 246–257). Tämä ei kuitenkaan ole suoraan sovellettavissa itämurteisiin, koska nämä kaksi murreryhmää eivät välttämättä altistuneet samoille vaikutuksille.

Oman aineistoni perusteella sanajärjestys voi SOV-järjestyksen lisäksi olla myös OSV tai SVO. Mitä sanajärjestyksen vaihtelulla viestitetään, ja missä tilanteissa sanajärjestys on ulkoa määrätty? Näitä kysymyksiä en tämän tutkimuksen puitteissa ole käsitellyt, mutta korpukseni avulla niitä pystyisi tarkastelemaan. Jatkossa tarpeellista olisikin selvittää, voiko edellisissä luvuissa esittämäni kuviota vielä täydentää sanajärjestykseen liittyvällä vaihtelulla, tai kuinka suuri merkitys sanajärjestyksellä yleensäkin on.

Lyhenteet

ABL	ablatiivi	PARTIC	partikkeli
ACC	akkusatiivi	PASS	passiivi
ADJ	adjektiivinjohdin	PL	monikko
AKT	aktio	POSS	omistusliite
DEM	demonstratiivipronomini	PREF	prefiksi, prevebi
DER	deverbaalinen verbinjohdin	PRON	pronomini
DU	duaali	PST	preteriti, mennyt aika
IMP	imperatiivi	SG	yksikkö
INF	infinitiivi	STRESS	painollinen
INSTR	instrumentaali	SUPERL	superlatiivi
LAT	latiivi	TEMP	temporaalinen partikkeli
NEG	kieltopartikkeli	VERB	denominaalinen verbinjohdin

Omistusliitteet on glossattu muodossa

[omistetun luku].[omistajan persoona][omistajan luku]

– esim.: POSS.SG.3SG.

Objektikonjugaation päätteet on glossattu muodossa

[objektin luku]<[subjektin persoona][subjektin luku]

– esim.: DU<1SG.

Lähteet

- Aissen, Judith 2003: Differential object marking: Iconicity vs. economy. – *Natural Languages & Linguistic Theory* 21: 435–483.
- Bosson, Georg 1985: *Differentielle Objektmarkierung in den neuiranischen Sprachen*. Empirische Universalienforschung. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Dalrymple, Mary & Irina Nikolaeva 2011: *Objects and information structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryer, Matthew S. 1986: Primary objects, secondary objects, and antitativity. – *Language* 62: 808–845.
- Escandell-Vidal, Victoria 2009: Differential object marking and topicality. The case of Balearic Catalan. – *Studies in Language* 33: 4: 832–885.
- Firbas, Jan 1992: *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge: Cambridge University.
- Givón, Talmy 1990: *Syntax: a functional-typological introduction*. Volume II. Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. 1967: Notes on transitivity and theme in English. Part 2. – *Journal of Linguistics*, Volume 3, Number 2: 199–233.
- Havas, Ferenc 2008: Unmarked object in the Uralic languages. A diachronic typological approach. – *Linguistica Uralica* XLIV 2008: 1.
- Heine, Bernd & Christa König 2010: On the linear order of ditransitive objects. – *Language Sciences*, Volume 32, Issue 1: 87–131.
- Hopper, Paul J. & Sandra A. Thompson 1980: Transitivity in grammar and discourse. – *Language*. Volume 56, Number 2: 251–299.
- Iemmolo, Giorgio 2010/2011: *Towards a typological study of Differential Object Marking and Differential Object Indexation*. Dissertation. University of Pavia.
- Kálmán, Béla 1989: *Chrestomathia Vogulica*. Harmadik kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Klumpp, Gerson 2008: *Differentielle Objektmarkierung & Informationsstruktur in den Dialekten des Komi*. Habilitationsschrift. Fakultät für Sprach- und Literaturwissenschaften der Ludwig-Maximilians-Universität München.
- Kulonen, Ulla-Maija 1989: *The passive in Ob-Ugrian*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 203. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kulonen, Ulla-Maija 2007: *Itämansin kielioppi ja tekstejä*. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lambrecht, Knut 1994: *Information structure and sentence form. Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge Studies in Linguistics 71. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lee, Chungmin 2006: Contrastive (predicate) topic, intonation and scalar meaning. – Chungmin Lee, Matt Gordon & Daniel Buring (toim.), *Topic and focus. Crosslinguistic perspectives on meaning and intonation*. Studies in Linguistics and Philosophy. Dordrecht: Springer.
- Munkácsi, Bernát 1892a: *Vogul népköltési gyűjtemény I*. Budapest: Reguly Társaság.
- Munkácsi, Bernát 1892b: *Vogul népköltési gyűjtemény II*. Budapest: Reguly Társaság.
- Munkácsi, Bernát 1893: *Vogul népköltési gyűjtemény III*. Budapest: Reguly Társaság.
- Munkácsi, Bernát 1896: *Vogul népköltési gyűjtemény IV*. Budapest: Reguly Társaság.

- Næss, Åshild 2007: Defining transitivity. Markedness vs. prototypicality. – Matti Miestamo & Bernhard Wälchli (toim.), *New challenges in typology. Broadening the horizons and redefining the foundations*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 189. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Nikolaeva, Irina 1999: Object agreement, grammatical relations, and information structure. – *Studies in Language* 23: 341–386.
- Nikolaeva, Irina 2001: Secondary topic as a relation in information structure. – *Linguistics* 39: 1: 1–49.
- Petrova, Svetlana & Solf, Michael 2009: On the methods of information-structural analysis in historical texts: a case study on Old German. – *Information structure and language change: new approaches to word order variation in Germanic*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Rice, Sally 1987: *Towards a cognitive model of transitivity*. PhD Thesis. San Diego: University of California.
- Sherwood, Péter 1996: Megjegyzések a tavadai vogul végnapjáról. – *Congressus octavus internationalis fenno-ugristarum, Jyväskylä 10.–15.8.1995. Pars 4, Sessiones sectionum, syntaxis et semantica & contactus linguistici et status hodiernus linguarum & cetera linguistica*. Pars IV. Jyväskylä: Gummerus. 244–248.
- Shore, Susanna 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. – *Virittäjä* 112: 24–65.
- Skribnik, Elena 2001: Pragmatic structuring in Northern Mansi. – Tõnu Seilenthal (toim.), *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum. 2. Pars VI. Dissertationes sectionum: Linguistica III*. Tartu. 222–239.
- Virtanen, Susanna 2011: Ditransitiivin vaihtelua mansin itämurteissa. – *Folia Uralica Debreceniensia* 18: 165–176.
- Virtanen, Susanna 2012: Variation in three-participant constructions in Eastern Mansi. – *Linguistica Uralica* 2012: 2: 120–130.
- WV I = Artturi Kannisto 1951: *Wogulische Volksdichtung I. Texte Mütischen Inhalts*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 101. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WV II = Artturi Kannisto 1955: *Wogulische Volksdichtung II. Kriegs- und Heldensage*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 109. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WV III = Artturi Kannisto 1956: *Wogulische Volksdichtung III. Märchen*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 111. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WV IV = Artturi Kannisto 1958: *Wogulische Volksdichtung IV. Bärenlieder*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 114. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WV V = Artturi Kannisto 1959: *Wogulische Volksdichtung V. Aufführungen beim Bärenfest*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 116. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- WV VI = Artturi Kannisto 1963: *Wogulische Volksdichtung VI. Schicksalslieder*. Toim. Matti Liimola. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 134. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.